

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН,
БІЗНЕСУ ТА ТУРИЗМУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Леся ПОБОЧЕНКО
«_____» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Україна на світовому ринку продовольства в умовах війни»

Виконавець: Гудкова Каріна-Марія Валеріївна,
група МEB-401

(підпис виконавця)

Керівник: к.ю. н., доцент, доцент
міжнародних економічних відносин,
бізнесу та туризму ФМВ НАУ
Драчов Олексій Вікторович

(підпис керівника)

Нормоконтролер: Набок Інна Іванівна

(підпис нормоконтролера)

Київ – 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин, бізнесу та туризму

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Леся ПОБОЧЕНКО

«__» _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Гудкової Каріни-Марії Валеріївни

1. Тема роботи «Україна на світовому ринку продовольства в умовах війни» затверджена наказом ректора від «26» березня 2024 р. №441/ст.
2. Термін виконання роботи: з 13 травня 2024 року по 16 червня 2024 року.
3. Вихідні дані до роботи: статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства економіки України, Національного банку України, результати наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних учених, ресурси мережі Інтернет, дані та звіти міжнародних організацій: Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО), Організації Об'єднаних Націй (ООН), СОТ, МВФ.
4. Зміст пояснювальної записки: Теоретичні основи розвитку світового ринку продовольства в контексті глобальної продовольчої кризи, інтеграція Україна у світовий ринок продовольства в умовах війни, проблеми розвитку АПК України в контексті продовольчої безпеки в умовах війни
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 5 таблиць та 24 рисунки.
6. Презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 30 слайдів.

7. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін Виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми кваліфікаційної роботи	11.03.2024	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання кваліфікаційної роботи	25.03.2024	Виконано
3.	Розкрити теоретичні основи розвитку світового ринку продовольства в контексті глобальної продовольчої кризи	06.05.2024 – 12.05.2024	Виконано
4.	Проаналізувати інтеграцію України у світовий ринок продовольства в умовах війни	13.05.2024 – 19.05.2024	Виконано
5.	Розкрити проблеми розвитку АПК України в контексті продовольчої безпеки в умовах війни	20.05.2024 – 26.05.2024	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	27.05.2024 – 30.05.2024	Виконано
7.	Оформити кваліфікаційну роботу та пройти перевірку на плагіат	31.05.2024	Виконано
8.	Передати кваліфікаційну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	01.06.2024	Виконано
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	03.06.2024	Виконано
10.	Передати кваліфікаційну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	03.06.2024	Виконано

8. Дата видачі завдання: «25» березня 2024 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ (підпис керівника)

Драчов О.В.

(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання

_____ (підпис випускника)

Гудкова К.-М.В.

(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Україна на світовому ринку продовольства в умовах війни»; 93 сторінки, 5 таблиць, 24 рисунки, 107 літературних джерела.

Перелік ключових слів (словосполучень): ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА, ФАО, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПРОДУКЦІЯ, ІНДЕКСИ ЦІН, ПРОДОВОЛЬСТВО, АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС (АПК), РИНОК ЗЕРНОВИХ, ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, СВІТОВІ ЕКСПОРТЕРИ, РИНОК ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ.

Об'єкт дослідження: світовий ринок продовольства.

Предмет дослідження: місце України на світовому продовольчому ринку в умовах війни.

Мета кваліфікаційної роботи: дослідження України на світовому ринку продовольства в умовах війни.

Методи дослідження: абстрактно-логічний і системно-структурний аналіз, порівняльний аналіз і групування, факторний аналіз, економіко-статистичний, графічний та інші.

Отримані результати та їх новизна: Новизна теми полягає в аналізі поточних викликів та адаптаційних стратегій України в умовах війни, які впливають на глобальні ланцюги постачання та продовольчу безпеку.

Значущість виконаної роботи та висновки: Значущість виконаної роботи полягає в аналізі ролі України як одного з ключових постачальників продовольства на світовий ринок, що особливо важливо в умовах війни, яка впливає на глобальну продовольчу безпеку.

Рекомендації щодо використання результатів: матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати при написанні звітів щодо ролі України на світовому ринку продовольства в умовах війни.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1	9
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ	9
1.1. Економічна сутність, зміст та характеристика світового ринку продовольчих товарів.....	9
1.2. Місце АПК в національній економіці та його структура.....	18
1.3. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальної кризи продовольства	24
РОЗДІЛ 2	35
ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ РИНОК ПРОДОВОЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	35
2.1. Структура та динаміка світового ринку продовольства в умовах глобальної продовольчої кризи	35
2.2. Місце України на міжнародному ринку продовольства	49
2.3. Структурні зміни експорту сільськогосподарської продукції України в контексті війни	55
РОЗДІЛ 3	63
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ	63
3.1. Дослідження сучасних тенденцій розвитку АПК України в умовах війни	63
3.2. Проблеми та шляхи подолання щодо розвитку аграрного сектору України в період військової агресії	70
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ.....	85
ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах глобальних перетворень, у наступні десятиліття світ чекає небувале зростання населення і, як наслідок, утворення дефіциту продовольства. Відповідно зацікавленість до агропромислового сектору України збільшується з кожним роком.

Зокрема, Україна має розвинений продовольчий комплекс, який спроможний не лише повною мірою забезпечити власних громадян харчовими продуктами, але й формувати активну позицію країни на міжнародних ринках низки ключових агропродовольчих товарів. Завдяки традиційно потужному продовольчому експорту Україна є одним з гарантів продовольчої безпеки у світі.

Слід сказати, що до повномасштабної війни за обсягами експорту Україна входила до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі. Обсяги експорту складала 3/4 від обсягів виробництва. При цьому внутрішнє споживання зернових становило лише 20 – 25 %. Україна постачала 10 % світового експорту пшениці, понад 14 % кукурудзи і понад 47 % соняшникової олії. Наразі завдяки допомозі партнерів Україна залишається ключовим постачальником на світових ринках зерна та соняшникової олії, з часткою понад 10 % міжнародної торгівлі.

Разом з цим, воєнні дії, які відбуваються в Україні внаслідок широкомасштабної агресії російської федерації призвели до погіршення продовольчої безпеки в Україні, яке спричинене, зокрема, порушеними логістичними ланцюгами, зруйнованими інфраструктурою, господарствами та виробництвами, зменшенням кількості виробленого продовольства на працюючих підприємствах, що, в свою чергу, мало певний вплив і на глобальну продовольчу безпеку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання світового ринку продовольства привертає значну увагу багатьох дослідників. Проте найбільше вона відображена в працях таких науковців, як: Бондар В.С., Власов В.І., Гайдуцький А.Б., Звягінцев О.Б., Зеленська О.О., Кирилов Ю.Є., Крупін В.Є., Лукінов І.І., Мазур

Г.Ф., Олійник Я.Б., Панасюк Б.Я., Пасхавер Б.Й, Саблук П.Т., Страшинська Л.В., Баранчик І., Бойко В., Березін О., Гайдуцький П., Горькавий В., Губський Б., Дем'яненко М., Дерев'янку Є., Дудар Т., Заєць Є., Задворний А., Збарський В., Імас І., Лазня В., Лукінов І., Олійник Я., Пасхавер Б., Ревенко М. та інших.

Окремі питання, пов'язані із формування інституцій та механізмів регулювання регулювання та захисту агропродовольчого ринку висвітлено у дослідження вітчизняних науковців В. Андрійчука, В. Боднара, О. Варченко, А. Діброви, Г. Калетніка, С. Кваші, М. Корецького, М. Латиніна, Ю. Лопатинського, Ю. Лупенка, О. Мороза, Нестерчук Ю., Б. Пасхавера, М. Пугачова, М. Талавирі, П. Саблука, О. Скидана, О. Шпичака, О. Шпикуляка, О. Шубравської та ін.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження місця України на світовому продовольчому ринку в умовах війни.

Відповідно до поставленої мети виділяють **основні завдання**:

- розкрити економічну сутність, зміст та характеристику світового ринку продовольчих товарів;
- визначити місце АПК в національній економіці та його структуру;
- охарактеризувати процес забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальної кризи продовольства;
- розглянути структуру та динаміку світового ринку продовольства в умовах глобальної продовольчої кризи;
- оцінити місце України на міжнародному ринку продовольства
- визначити структурні зміни експорту сільськогосподарської продукції України в контексті війни;
- провести дослідження сучасних тенденцій розвитку АПК України в умовах війни;
- визначити проблеми та шляхи подолання щодо розвитку аграрного сектору України в період військової агресії.

Об'єктом дослідження є світовий ринок продовольства.

Предметом дослідження є місце України на світовому продовольчому ринку

в умовах війни.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи наукових досліджень: абстрактно-логічний і системно-структурний аналіз, порівняльний аналіз і групування, факторний аналіз, економіко-статистичний, графічний та інші.

Джерельною та статистичною базою роботи є матеріали й аналітичні звіти міжнародних організацій (Ernst&Young, KPMG, The WEF Global Competitiveness Report, World Investment Report, McKinsey&Company, PricewaterhouseCoopers, A.T. Kearney, Deloitte, Bain & Co), дані міжнародних рейтингів компаній Boston Consulting Group (BCG), Fortune Global 500, Forbes, щорічні звіти Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), МБРР, МВФ, СОТ, Світового банку та відповідні сайти в Internet, а також дані Державної служби статистики України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки кваліфікаційного дослідження висвітлено у наукових публікаціях:

Гудкова К.-М., Терентьева В. Зміни індексів Біг Маку та борщу в період війни в Україні / XXIV Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених "ПОЛІТ. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ", секція «Розвиток міжнародних економічних відносин в контексті війни в Україні», 25 травня 2023 р., НАУ, м. Київ. С.123-124.

Гудкова К.-М. В. Ризики та можливості розвитку АПК України під час війни в контексті глобальної продовольчої проблеми / XV Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 25 квітня 2024 р., НАУ, м. Київ. С.189-192.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку бібліографічних посилань використаних джерел. В роботі розміщено 5 таблиць та 24 рисунки. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 107 найменувань на дев'яти сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ

1.1. Економічна сутність, зміст та характеристика світового ринку продовольчих товарів

Продовольство виступає базисною складовою у життєзабезпеченні будь-якої країни, оскільки харчування відноситься до числа ключових факторів, що визначають здоров'я, добробут населення, а також потенціал його розвитку. Потрібно зазначити, що покращення продовольчої забезпеченості наразі особливо є необхідним для країн в умовах глобалізації та інтеграції у світову економіку.

Загалом же проблеми формування цивілізованого продовольчого ринку на сучасному етапі розвитку набувають досить серйозного значення, перебуваючи в одному ряду із оборонною та загальноекономічною безпекою будь-якої держави. Стабільність та збалансованість продовольчого ринку стають умовами збереження суверенітету країни, а також її соціально-економічної стійкості. Зокрема, без власного продовольства усі інші компоненти державної безпеки суттєво знецінюються. Отже, проблеми продовольчого ринку пронизують усі аспекти національної економіки та соціального життя будь-якої держави – міжнародного, внутрішнього, включаючи і життя окремих громадян [12].

Далі доцільно розглянути сутність поняття «продовольчий ринок». Перш за все, слід сказати, що при визначенні поняття «ринок» між економістами відсутня єдина думка. Трактуювання даного терміну знаходяться у надзвичайно широкому спектрі – від спрощених до надто розширених. Так, наприклад, Ф. Котлер розглядав ринок як «сукупність наявних та потенційних покупців товарів» [25].

За думкою Е.Дж. Долан та Е. Ліндсей «ринок – це будь-яка взаємодія, в яку вступають люди для торгівлі один з одним».

Крім цього, існують і інші трактування поняття «ринок». Наприклад, досліджуючи погляди українських вчених-економістів щодо ринку, його сутності, можна сказати, що під ринком, найчастіше, розуміють певні економічні дії, що здійснюються різними економічними особами. Причому до основних економічних дій, перш за все, відносять купівлю-продаж, а у якості економічних особ виступають гравці ринку, що безпосередньо задіяні у цьому процесі.

Зокрема, Кириленко В.В. вважає, що «ринок – це сукупність відносин (актів) купівлі-продажу товарів і послуг; спосіб взаємодії виробників і споживачів, заснований на децентралізованому, безособовому механізмі цінових сигналів».

С.В. Мочерний стверджує, що «ринок – це сукупність продавців і покупців, які вступають між собою в економічні відносини з приводу купівлі-продажу товарів і послуг за допомогою механізму узгодження цін на основі попиту і пропозиції».

Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкій Ю.І. визначають ринок як «обмін, який здійснюється за законами товарного виробництва і обігу».

Площик М.В. визначає ринок як «форму (спосіб) організації і функціонування економічних зв'язків господарюючих суб'єктів, що ґрунтуються на принципах вільної купівлі-продажу, а також суспільну форму функціонування економіки, яка забезпечує взаємодію виробництва і споживання через обмін з прямими і зворотними зв'язками».

Джумабоев А.А. розглядав ринок як систему економічних відносин між людьми, що охоплює процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання. Він діє як складний механізм функціонування економіки, заснованої на використанні різних форм власності, товарногрошові відносини та фінансово-кредитну систему.

Оганесян В.С. надає визначення сутності ринку, як «механізму в системі регулювання сукупності суб'єктів у певному середовищі, які пов'язані між собою обміном, домовленостями, зв'язками, купівлею і продажем товарів чи послуг, під впливом історичних, технологічних, політичних, економічних та соціальних змін».

Досить цікавим є підхід до визначення сутності ринку, запропонований Орел В.М. Зокрема автор трактує сутність поняття через розгляд складових ринку таких як: сфера відносин (економічний та цивільний оборот), учасники (сфера

виробництва, сфера переробки, інфраструктура, споживачі), механізм впливу (ринкові механізми та державне регулювання).

Узагальнюючи ж все сказане вище, доцільно констатувати, ринок являє собою ємне та багатоаспектне поняття. Зокрема, саме з цим фактом і пов'язана наявність великої кількості трактувань даного поняття як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі. При цьому необхідно зауважити, що деякі із розглянутих точок зору є достатньо аргументованими, однак їх недоліками є те, що вони відображають окремі аспекти даної економічної системи, його проблеми розвитку.

Отже, з огляду на це ринок можна визначити, як сферу товарно-грошового обміну, де проявляються відносини з приводу купівлі-продажу товарів та має місце конкретна господарська діяльність, пов'язана з виробництвом та реалізацією товарів. Це універсальний механізм, який забезпечує підпорядкування інтересів виробника інтересам споживача, а також одночасно більш точніше визначає суспільні потреби.

В свою чергу, продовольчий ринок як структурний елемент усього сукупного ринку представляє собою систему економічних відносин, які складаються в системі виробництва, транспортування, зберігання та реалізації продовольства. За своєю економічною сутністю продовольчий ринок представляє собою саморегульовану систему відтворення соціально-економічних процесів у стані безперервного розвитку не тільки в сфері обміну, але і у виробництві продовольчих ресурсів, які визначаються усією сукупністю економічних відносин [23].

Крім того, ринок продовольства можна визначити і як вид господарської діяльності, яка пов'язана з виробництвом та реалізацією продуктів харчування.

Загалом необхідно відзначити, що поняття «ринок продовольства» характеризує не тільки умови реалізації, але і процес реалізації, що має певну економічну сутність та включає сукупність економічних відносин. Сутність економічних відносин на ринку продовольства полягає, з одного боку, у необхідності відшкодування витрат, з іншого – у задоволенні потреб на основі еквівалентного обміну, обумовленого законом вартості, тобто основного закону функціонування ринку в цілому та продовольчого зокрема [19].

Аналіз спеціалізованої літератури показав, що сьогодні існує досить значна кількість підходів до визначення поняття «продовольчий ринок». Однак найбільш оптимальним є визначення, запропоноване З.М. Ільїною та І.В. Мірочицькою: «продовольчий ринок – це економічна система, яка об'єднує вільно взаємодіючі виробництва та споживачів продовольчої продукції, котрі обмінюються між собою на основі повної та достовірної інформації. Виробники та покупці повинні приймати рішення, виходячи з умов попиту та пропозиції на ринках».

Отже, продовольчий ринок – це сфера узгодження купівельного попиту на продовольчі товари та їх пропозиції. При цьому попит на продукти харчування обумовлений необхідністю життєзабезпечення населення та відтворення трудових ресурсів. Однак можливості задовільнення потреб обмежуються реальними доходами населення, що формують попит.

Звідси можна зробити висновок про те, що сутність продовольчого ринку полягає у підтримці рівноваги між попитом зі сторони споживачів та пропозицією зі сторони виробників.

Щодо економічних умов розвитку ринку продовольства, то тут варто сказати, що вони охоплюють товарне виробництво продуктів харчування, споживання продовольства та інфраструктуру. Зокрема, продовольчий ринок включає в себе наступні ринки:

- ринок виробництва сільськогосподарської продукції;
- ринок харчової промисловості;
- ринок споживання.

Як єдина система, продовольчий ринок включає наступні господарюючі суб'єкти: сільськогосподарські товаровиробники; переробні підприємства та підприємства харчової промисловості; торгові підприємства; підприємства з надання послуг виробничого призначення; підприємства з надання послуг невиробничого призначення [21].

Варто відзначити, що в економічній системі аграрного сектору економіки продовольчий ринок займає опосередковане становище між сільським

господарством та переробними галузями, а також між ними та споживачами продуктів харчування.

Також необхідно сказати, що в економічній літературі, яка присвячена вивченню продовольчих ринків, розроблені система критеріїв класифікації даних ринків в залежності від умов їх утворення; економічних процесів, які в них протікають; суб'єктів, які приймають участь тощо. Наприклад, деякі вчені наводять шість основних критеріїв класифікації продовольчого ринку і відповідно пропонують виділяти наступні його види: за територіальною ознакою, за рівнем забезпеченості продовольством, за формами та стадіями руху товарів, а також масштабам здійснення угод купівлі-продажу; за рівнем та структурою доходів на людину, за термінами зберігання та реалізації товарів, за продуктовою ознакою [11].

Необхідно зазначити, що серед інших ринків продовольчий ринок якісно вирізняється сукупністю товарів, які на ньому реалізуються, і які можна об'єднати у певні великі групи взаємозамінних продуктів харчування. Всього можна навести 9 основних груп, які являються основою ринку [59], (рис. 1.1.):

1.	• Зерно та хлібопродукти;
2.	• М'ясо та м'ясопродукти;
3.	• Молоко та молочні продукти;
4.	• Риба та рибопродукти;
5.	• Цукровий буряк, цукор та кондитерські вироби;
6.	• Овочі та овочеві продукти;
7.	• Насіння та маслопродукти;
8.	• Фрукти та фруктопродукти;
9.	• Безалкогольні напої

Рис. 1.1. Групи продуктів харчування на продовольчому ринку.

Примітка. Побудовано автором за даними Національного інституту стратегічних досліджень.

Отже, ринок продовольчих товарів безпосередньо пов'язаний із забезпеченням потреб населення, його надійність багато в чому залежить від прямої взаємодії з іншими секторами споживчого ринку, зокрема, з ринком праці. Слід сказати, що дана залежність проявляється через грошові доходи учасників ринку праці: високий рівень попиту на робочу силу підвищує вимоги до продовольчого ринку, купівельна здатність населення знаходиться під впливом ситуації на ринку праці.

В свою чергу, економічна специфіка продовольчого ринку визначається ієрархією потреб, високим ступенем локальності та автономності, інституційною та структурною стійкістю споживання його товарів, низькою ціновою еластичністю та стратегічним значенням на макро- та мікрорівнях. Роль та динаміка ринку продовольства залежать від його об'єму, відкритості, насиченості, самозабезпечення, експортної орієнтації, імпортової залежності, ступеня безпеки, перспектив зростання та розвитку у напрямку, необхідному для розширеного відтворення господарської системи тої чи іншої країни [8].

Водночас соціальна значимість даного ринку підвищує та підтримує його економічну значимість, обумовлюючи пріоритетність його регулювання на усіх рівнях господарювання. Кордони такого регулювання, як правило, досить часто виходять за межі власне ринкових відносин. Попит на цьому ринку може скорочуватися під впливом тих або інших факторів, однак лише до певних меж, які є обмеженими простим відтворенням індивідів, що і складає мінімальний його кордон, навіть якщо пропозиція скоротиться до нуля.

Важливо відзначити, що продовольство є однією із найбільш великих товарних груп міжнародної торгівлі. Як було зазначено вище, вона об'єднує значну частину продукції сільського господарства та харчової промисловості. Проте за фактичним використанням ці товари далеко не повністю можуть споживатися людиною у їжу. Наприклад, частина зернових та олійні можуть йти на корм худобі тощо. Однак всі вони є придатними саме для цілей споживання [10].

Водночас в силу виключної значущості продовольства в торгівлю ним залучені усі країни світу. Крім того, ця продукція, в першу чергу, базове продовольство, є порівняно дешевою. Зокрема, зерно на сучасному етапі коштує у 2

– 3 рази дешевше за нафту та сталь і приблизно стільки, скільки оброблена деревина. У структурі світової торгівлі продовольство має частку у розмірі 7 % за вартістю та 9 % за тонажем [25].

Слід сказати, що наразі двигунами світової торгівлі продовольством виступають, в першу чергу, країни, що розвиваються, особливо багатозаселені – КНР, Індія, Індонезія, Бразилія, Мексика, Єгипет, Таїланд тощо. При цьому більшість країн, що розвиваються, за душовим споживанням продовольства так і не досягли нормальних (з медичної точки зору) показників, а отже є далекими від них. В умовах обмеженості ресурсів сільськогосподарських земель вони вимушені або підвищувати інтенсивність їх використання (даний процес є довгим, складним, капіталомістким та також має свої межі), або розширювати закупівлі на світовому ринку. Натомість економічно розвинені країни мають можливість реалізовувати обидва варіанти у порівнянні із слабкими країнами, які можуть реалізувати тільки другий варіант.

Як свідчить досвід, швидке економічне зростання країн, що розвиваються при значному збільшенні кількості населення та обмежених можливостях сільського господарства є фундаментом довготривалої тенденції до здорожчання продовольства у світі. Розвинуті країни зберігають високий рівень споживання базових видів продовольства та збільшують попит на дорогі продукти, в результаті чого здійснюють суттєвий вплив на вартісні параметри ринку [21].

Крім того, надзвичайно сильний вплив на ринок продовольства, починаючи з другої половини 2000-х років здійснює розвиток альтернативної енергетики у промислово розвинутих країнах. Так, один із ключових напрямків у даній сфері – це отримання біопалива із сільськогосподарських культур (кукурудзи, ріпака тощо). Потрібно при цьому сказати, що загалом виробництво біопалива у багатьох країнах досить гарно субсидується, тому все більше сільськогосподарських земель відводиться саме під ці цілі, а вироблена продукція фактично стає енергоносієм, що поглиблює глобальну продовольчу проблему. Це, в свою чергу, ставить під сумнів доцільність такої заміни викопного палива.

На рис. 1.2. наведена інформація щодо особливостей глобального ринку продовольчих продуктів [59].

З огляду на все сказане вище, доцільно зазначити, що однією із головних та досить специфічних особливостей ринку продовольчих товарів є значна залежність від клімату в цілому та погодних умов в конкретний час та конкретному місці.

Так, виробництво того або іншого виду первинної сільськогосподарської продукції ведеться в районах з конкретними кліматичними умовами. Відтак, коливання погоди багато в чому визначають результат даного процесу. При екстенсивному веденні сільського господарства залежність більше.

Негативні впливи змін клімату, такі як екстремальні погодні умови, засухи, повені, можуть серйозно позначитися на врожаї та призвести до нестабільності на ринку продовольства. Розвинені країни, маючи більше можливостей в галузі технологій, можуть більш ефективно протистояти таким викликам, порівняно з країнами, що розвиваються [59].

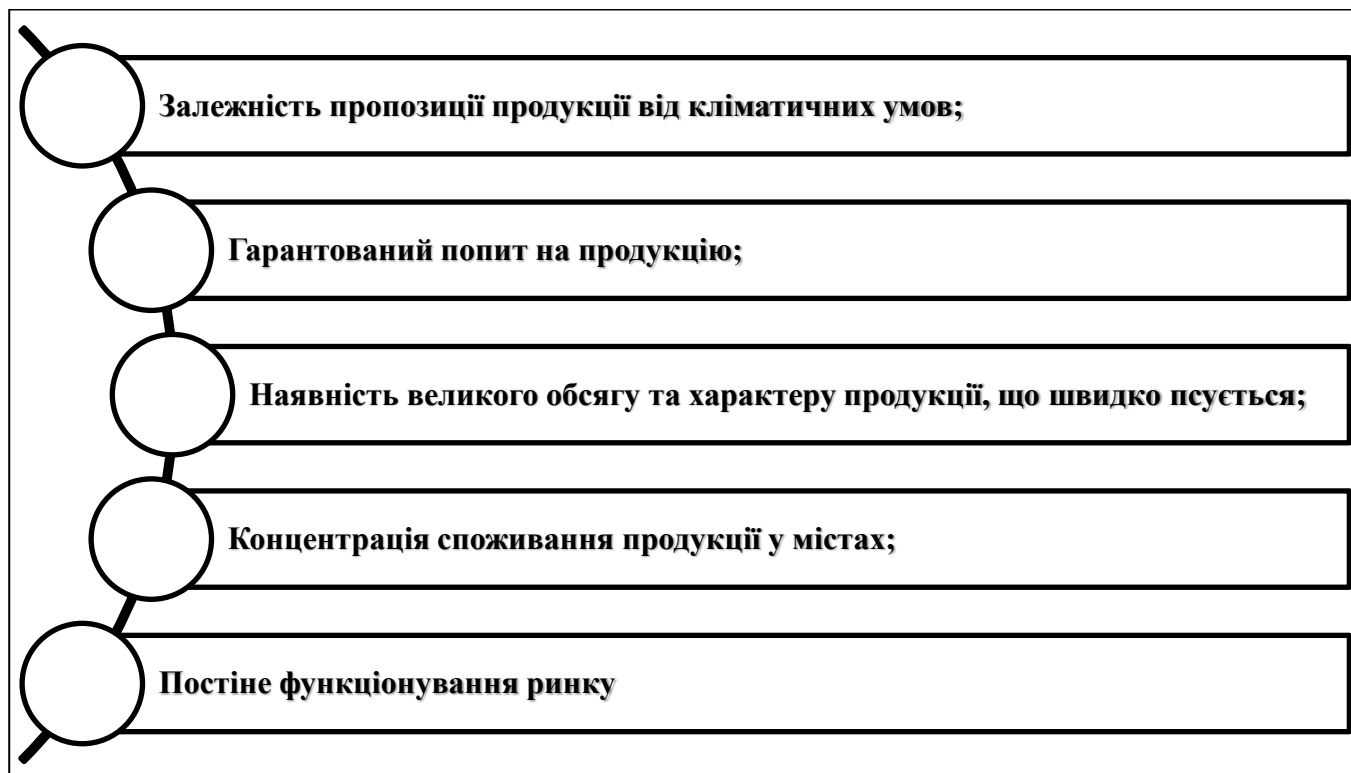

Рис. 1.2. Особливості глобального ринку продовольчих товарів.

Примітка. Побудовано автором за даними Національного інституту стратегічних досліджень.

В свою чергу, при інтенсивному (широке використання агротехнічних засобів та методів) – менше. Однак, не дивлячись на це, подібна залежність існує завжди. Крім того, суттєвий вплив на сільськогосподарське виробництво здійснюють стан та динаміка екосистем різного рівня, на котрі людина може впливати, однак поки не в змозі їх контролювати [43].

Не потрібно також забувати і про таку особливість, як високий рівень державної підтримки сільськогосподарських виробників. Зокрема, у промислово розвинених країнах субсидування даної галузі широко розгорнулося в останній третині ХХ століття, коли в результаті енергетичних криз зріс рівень виробничих витрат та загострилася проблема зайнятості. При цьому країни, що розвиваються, отримали нові можливості для експорту свого продовольства в результаті удосконалення транспортної сфери. У багатьох країнах, що розвиваються, підтримка була обумовлена бажанням підвищити продовольчу безпеку, зберегти досягнуті позиції на зовнішніх ринках в умовах підвищення конкуренції, або отримати нові експортні галузі і, відповідно, джерела валютних надходжень.

Важливо відзначити, що США та Європа мають високий рівень субсидування сільського господарства, а відтак це дозволяє їм не тільки покривати власні потреби, але і здійснювати масштабний експорт, який до сих пір залишається одним із найбільш гострих запитань міжнародного зовнішньоторгового регулювання [6].

Загалом же, з огляду на те, що виробництво різноманітної сільськогосподарської продукції вимагає різних кліматичних умов. Ні одна країна у світі не може забезпечити себе усіма видами продовольства. Більш того, оптимальними умовами отримання кожного конкретного продукту, як правило, володіє відносно невелика кількість країн. Відповідно все це формує передумови для активного розвитку міжнародного розподілу праці у сільському господарстві, і відповідно, для розвитку світової торгівлі продовольчими товарами.

Окрім зазначених на рис. 1.1 сегментів продовольчих товарів у структурі світового ринку продовольства прийнято також ще виділяти табак та табачні вироби, корма, живих тварин та деяку іншу сільськогосподарську продукцію [69].

Таким чином, через виключну значущість продовольства в торгівлю останнім сьогодні залучені усі країни світу. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що глобальний продовольчий ринок є об'єктивно необхідним структурним елементом ринкового механізму, важливою функцією якого є забезпечення потреб населення в продуктах харчування та сировини для промисловості. При цьому для даного ринку характерним є наявність цілого ряду особливостей, ключову роль серед яких відіграють кліматичні та погодні умови. Крім того, важливе значення для розвитку даної сфери має також державна підтримка сільськогосподарських виробників, що дозволяє країнам не тільки покривати власні потреби, але і здійснювати масштабний експорт.

1.2. Місце АПК в національній економіці та його структура

Економіка будь-якої країни представляє собою виробничу систему, яка складається із взаємопов'язаних структуроутворюючих елементів. Забезпечення функціонування народогосподарського комплексу та його суспільного відтворення потребує визначення місця та ролі кожної галузі. Зокрема, місце будь-якої області діяльності у господарстві країни визначається його значення у суспільному розподілі праці.

Водночас висвітлення питання щодо ролі та місця АПК в національній економіці в сучасних умовах потребує спочатку теоретичного тлумачення сутності агропромислового комплексу. Загалом поняття «агропромисловий комплекс» було введено у 80-ті роки. В економічному словнику О.М. Азріліяна наводиться наступне визначення: «АПК – це сукупність галузей народного господарства, пов'язаних між собою економічними відносинами з приводу виробництва, розподілу, обміну, переробки і споживання сільськогосподарської продукції» [12].

Попов М.А. дотримується думки, що агропромисловий комплекс – це складна інтегрована соціально-економічна система взаємопов'язаних галузей, котрі здійснюють відтворення продуктивних сил і виробничих відносин.

З огляду на це можна відзначити, що під поняттям «агропромисловий комплекс» здебільшого розуміють систему або сукупність галузей економіки, зайнятих виробництвом аграрної продукції, її зберіганням, переробкою і доведенням до споживача. Головна задача агропромислового комплексу заключається в максимальному забезпеченні потреби населення в продуктах харчування і товарах народного споживання.

Слід відзначити, що АПК за своїм складом та структурою значно відрізняється від інших міжгалузевих комплексів, передусім тому, що він як головний засіб виробництва використовує землю, на якій вирощується сільськогосподарська продукція та сировина для виробничого та невиробничого споживання. Власне, сільськогосподарське виробництво, що базується на використанні сільськогосподарських угідь, є основою розвитку переробних галузей промисловості [17].

Формування АПК є відображенням об'єктивного процесу поєднання сільського господарства та промисловості, розвитку різних форм агропромислової інтеграції. Зокрема, під агропромисловою інтеграцією слід розуміти органічне поєднання сільського господарства і галузей промисловості, транспорту, торгівлі тощо, які обслуговують сільське господарство, постачають ресурси і доводять його продукцію до споживача. Вона розвивається на базі спеціалізації сільського господарства за регіонами та окремими господарствами. Розвиток інтеграції сільського господарства та переробної промисловості виражається у переході від традиційних фермерських і селянських господарств до агропромислових утворень: агрофірм, об'єднань [13].

Варто сказати, що загалом агропромислова інтеграція розвивається вертикально і горизонтально.

Найголовнішою економічною функцією АПК є задоволення потреб споживачів і зниження витрат на виробництво і переробку продукції, а також поліпшення соціальних умов працюючих. Ця мета досягається через розв'язання суперечностей і усунення негативних наслідків. Це і соціальна диференціація, і банкрутство фермерів, особливо дрібних, і втрата ними економічної та виробничої

самостійності, і згортання виробництва певної продукції в деяких районах і навіть країнах, і загострення проблем реалізації продукції та зайнятості тощо [36].

Сьогодні у складі АПК прийнято виділяти чотири основні сфери (рис. 1.3).

Отже, як видно агропромисловий комплекс включає чотири сфери. Так, перша сфера складається із галузей промисловості, які забезпечують даний комплекс засобами виробництва та виробничо-технічним обслуговуванням сільськогосподарства. Крім того, до цієї сфери входять також тракторне і сільськогосподарське машинне будівництво, продовольче машинобудівництво, виробництво мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин, мікробіологічна промисловість, ремонт сільськогосподарської техніки, капітальне будівництво в агропромисловому комплексі. Необхідно сказати, що від їх діяльності залежить ритмічність, потоковість і масовість виробництва сільськогосподарської продукції і кінцевого продукту [90].

Рис. 1.3. Основі сфери, що входять до складу АПК.

Примітка. Побудовано автором за даними Національного інституту стратегічних досліджень.

До другої сфери входять підприємства і організації, які безпосередньо займаються виробництвом сільськогосподарської продукції. Необхідно зазначити, що у даній сфері виробляється до 48 % кінцевої продукції. Кінцева продукція сільськогосподарського виробництва – це продукція рослинництва і тваринництва, яку вона постачає для споживання і переробки. Водночас кінцеві результати сільськогосподарського виробництва є проміжними для агропромислового комплексу [15].

В свою чергу, кінцевий продукт агропромислового комплексу – це вся маса продукції, яка створена за рік і надійшла в особисте або виробниче споживання. У натуральній формі цей продукт включає:

- продукцію сільського господарства, що безпосередньо знаходить для споживання без промислової переробки;
- продовольчі і непродовольчі предмети споживання з сільськогосподарської сировини;
- сільськогосподарську продукцію і предмети її переробки, що надходять у державні фонди і для виробничого використання галузями, які входять до складу агропромислового комплексу.

Натомість кінцевий продукт агропромислового комплексу у вартісній формі включає:

- чистий продукт, створений у галузях агропромислового комплексу;
- амортизаційне відрахування від вартості основних виробничих фондів інтегрованих галузей агропромислового комплексу;
- вартість предметів праці і виробничих послуг, одержаних від галузей, що виробляють засоби виробництва.

Загалом же кінцева продукція агропромислового комплексу є завершальною стадією руху сільськогосподарської продукції до споживача. В її створенні беруть участь усі галузі агропромислового комплексу [17].

До третьої сфери входять галузі і підприємства, які забезпечують заготівлю, переробку сільськогосподарської продукції і доведення її до споживача. Тут

зосереджена харчова, м'ясна і молочна, рибна, мукомольно-крупова, комбікормова промисловість. Крім того, частково сюди включається легка промисловість з переробки сільськогосподарської сировини, торгівля продовольчими товарами і громадське харчування.

Четверта сфера включає виробничу та соціальну інфраструктуру, що забезпечує загальні умови виробництва продукції, а також життєдіяльності людей – дорожньо-транспортне господарство, зв'язок, матеріально-технічне обслуговування, система зберігання, складське та тарне господарство, галузі матеріального виробництва тощо. Слід також звернути увагу, що у складі даної сфери є присутніми елементи, котрі не прийнято відносити до виробничої сфери. Однак з точки зору економіки в цілому соціальна структура є таким же невід'ємним її атрибутом, як виробнича, адже обумовлює та забезпечує відтворення робочої сили [14].

Отже, теоретично кожна з цих сфер, що охоплює кілька галузей і велику кількість підприємств, об'єднань, фірм і т.д. має бути, по-перше, взаємобалансованою та взаємоузгодженою, як технологічно, так і економічно. Практично в індустріально розвинутих країнах усі сфери національних агропромислових комплексів настільки тісно і нерозривно поєднані між собою, що такий поділ має суто умовний характер, тобто ці сфери є типовими складовими частинами єдиного цілого агропромислового комплексу.

Варто відзначити, що одночасна відносна відокремленість агропромислового комплексу по мірі прискорення темпів МТП стає дедалі більш стійкою, а його структура зазнає радикальних змін, насамперед, стосовно частки власне сільського господарства в ньому. Проте загальна залежність ефективності функціонування агропромислового комплексу від усієї економіки, макроекономічної політики, безперечно зростає [15].

З огляду на все сказане вище, доцільно констатувати, що АПК не варто розглядати виключно як сукупність галузей і окремих підприємств загального організаційно-технологічного ланцюга, пов'язаних між собою модифікованими економічними відносинами. Його формування є загальнонаціональною, а в багатьох

випадках і міжнародною координацією виробництва й реалізації великої групи споживчих товарів, насамперед, продовольства та товарів, які прямо пов'язані з сільським господарством.

Говорячи про роль даного комплексу у національній економіці, слід відзначити, що загалом агропромисловий комплекс обумовлює продовольчу та економічну безпеку держави. Даний сектор, як було зазначено вище, виробляє продукти харчування, сировину для споживчих товарів та продукцію виробничого призначення. В свою чергу, продовольство, виступаючи незамінним товаром, визначає виробництво та умови життя людини. Продукти харчування, які споживаються щоденно, мають найбільшу оборотність, тим самим формуючи стабільний фінансовий потік.

В той же час аграрний сектор грає велику роль у збільшенні робочих місць не тільки в даній галузі, але і в інших галузях економіки. Навіть в умовах стагнації діяльність комплексу забезпечує не менше 6 робочих місць в інших сферах народного господарства. При більш високому організаційно-технологічному та технічному рівні агропромислового виробництва кількість робочих місць значно зростає [19].

Загалом будь-які структурні зрушення в аграрному секторі неминуче тягнуть за собою відповідні зміни у багатьох галузях – починаючи від машинобудування та закінчуючи ринковою торгівлею. Розширення масштабів сільськогосподарського виробництва значно збільшує загальну інфраструктуру, активізує промисловий капітал та індустрію послуг. Крім того, існує і інший важливий аспект визначення аграрного сектору у якості пріоритетного напрямку. Це пояснюється тим, що даний комплекс відрізняється розмірами матеріально-технічної бази, масштабами та широтою розміщення виробництва, кількістю зайнятих та населення, яке мешкає у сільській місцевості, їх професійним, національним складом, способом життя.

Отже, агропромисловий комплекс – це важлива сфера діяльності людини та системоутворююча галузь у господарстві будь-якої країни та соціальному житті суспільства. З цього визначення слідує, що агропромисловий комплекс не тільки

фоормує діяльність інших областей, але і в цілому визначає стан та розвиток економіки країни [20].

Загалом же сучасний агропромисловий комплекс представляє собою складну інтегровану соціально-економічну систему взаємопов'язаних галузей, що здійснюють відтворення виробничих сил та виробничих відносин.

Таким чином, агропромисловий комплекс є результатом розвитку агропромислової інтеграції – синтезу сільського господарства і промисловості. Під агропромисловим комплексом слід розуміти систему або сукупність галузей економіки, зайнятих виробництвом аграрної продукції, її зберіганням, переробкою і доведенням до споживача. Головна задача агропромислового комплексу заключається в максимальному забезпеченні потреби населення в продуктах харчування і товарах народного споживання. У складі АПК прийнято виділяти чотири сфери, які охоплюють кілька галузей і велику кількість підприємств, об'єднань, фірм тощо. Крім того, дані сфери є взаємобалансованими та взаємоузгодженими як технологічно, так і економічно. Важливо відзначити, що ситуація в агропромисловому комплексі безпосередньо впливає на соціальну обстановку в суспільстві та на продовольчу безпеку країни.

1.3. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальної кризи продовольства

На фоні стрімко мінливого світу розвиток приносить людям не тільки певні блага, але у відповідності до діалектики розвитку, і різноманітні загрози. Людство дійшло до такої межі, що продовжувати ігнорувати нові та старі загрози стає неможливим і проблема забезпечення безпечного розвитку в сучасному світі виходить на перший план, і в тому числі проблема продовольчої безпеки.

Зокрема, сьогодні країна, окремий район, група населення, родина, окремий індивід відчувають хронічну продовольчу небезпеку, коли споживання харчових продуктів постійно на протязі року виявляється неможливим через відсутність

змоги придбати (нестача грошових доходів) або виробити необхідну кількість продовольства. Тимчасова ж продовольча небезпека настає періодично при порушеннях стабільності доступу до продовольства через зростання цін на продукти харчування, неврожаїв або падіння рівня доходів [44].

Слід сказати, що, перш за все, люди реалізують свої права на харчування через обмінні операції, які у спрощеному вигляді можна уявити як відносини між виробником (підприємствами) та споживачем (домашніми господарствами). В даному випадку мова йде про класичний закон попиту та пропозиції. При цьому необхідно відзначити, що попит повинен бути платоспроможним, тобто у відповідності до законів ринку виробники будуть виробляти тільки ті товари, котрі користуються попитом, а так як на продовольство попит існує завжди, то проблема продовольчої безпеки зіштовхується із можливостями населення щодо купівлі необхідного продовольства. Якщо у людей є необхідні кошти, для придбання продовольчих товарів, то можна стверджувати, що продовольчій безпеці нічого не загрожує. Водночас варто враховувати, що виробництво продовольчих товарів залежить також і від можливостей відтворення продовольства. Іншими словами, зростання платоспроможності населення без відповідного розвитку виробничої бази може привести до декількох можливих наслідків:

- збільшенню цін на продовольчі товари, що відповідно зменшить добробут незаможних верств населення та може слугувати загрозою продовольчій безпеці;
- заміщенню вітчизняних продуктів харчування імпортованими, що також є небажаним явищем в плані продовольчої безпеки, оскільки остаточно підриваються відтворювальні можливості вітчизняних виробників.

Слід сказати, що вперше термін «продовольча безпека» з'явився в 1970-х роках в умовах кризи (голод в Індії, Бангладеш та Сахелі) та різкого зростання цін на продовольство на міжнародних ринках. ФАО в 1974 році визначила продовольчу безпеку як здатність на національному рівні «мати в будь-який момент достатній рівень основних продуктів харчування для задоволення потреб населення» [95].

Концепція продовольчої безпеки розвивалася та розширювалася усі наступні роки. В 1996 році на Всесвітньому самміті з продовольства у Римі поняття продовольчої безпеки було переглянуто. Зокрема, усі люди повинні мати доступ до достатньої кількості безпечної та повноцінної їжі для нормального росту, розвитку та веденню активного та здорового способу життя. Таким чином, до кількісних показників продовольчої безпеки додалися ще й якісні критерії.

Згідно із визначенням Комітету ООН із всесвітньої продовольчої безпеки, людина знаходиться в ситуації продовольчої безпеки, коли у неї є фізична, соціальна та економічна можливість забезпечити себе достатньою кількістю здорової та повноцінної їжі, яка дозволяє їй задовольняти свої потреби, вести здоровий та активний спосіб життя [41].

До кінця 1970-х років відсутність продовольчої безпеки пояснювалась дисбалансом між попитом на продовольство та його пропозицією. Однак можна з впевненістю сказати, що дане пояснення є вкрай поверхневим, оскільки теперешнього світового виробництва продуктів харчування теоретично цілком достатньо, щоб нагодувати усе населення земної кулі. При цьому частина населення, як і раніше, позбавлена доступу до них. Окремо варто відзначити, що якщо частка населення світу, яка страждає від нестачі продовольства, скорочувалася на протязі декількох десятиліть, то з 2014 року вона постійно демонструє зростання, в основному через ріст цін на продовольство на світових ринках. Так, наприклад загальна кількість людей, страждаючих від недоїдання у 2022 році є приблизно еквівалентною аналогічному показнику 2006 року, що свідчить про те, що півтора десятиліття боротьби із голодом та недоїданням не принесли суттєвих результатів.

Потрібно зазначити, що ситуація ще більше погіршилася через пандемію COVID-19. Так, за оцінками Продовольчої сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй у 2022 році від голоду страждали від 720 до 811 млн чоловік у всьому світі, що на 118 млн більше, ніж у 2019 році. Що стосується здорового харчування, то у 2020 році його не могли собі дозволити практично 3,1 млрд чоловік, що на 112 млн більше, ніж у 2019 році. У значній мірі така тенденція явилася наслідком інфляції споживчих цін на продукти харчування [35].

Також важливо відзначити, що доступність продовольства є надзвичайно диференційованою за регіонами. Так, у країнах із середнім рівнем доходів споживачі мають можливість розширяти свій раціон харчування, в той час у країнах із низьким рівнем доходів він не здатен забезпечити надходження до організму усіх речовин, необхідних для росту та життєдіяльності. Хоча в країнах Азії та Латинської Америки був досягнутий певний прогрес у скороченні масштабів голоду, ситуація із забезпеченням продовольчої безпеки у Західній Азії, Карибському басейні та у всіх регіонах Африки тільки погіршилася. Демократична Республіка Конго, Гаїті, Кенія, Сахель, Судан та Сирія як і раніше викликають «серйозну стурбованість» з точки зору забезпечення продовольчої безпеки.

Важливою причиною відсутності продовольчої безпеки як і раніше залишається бідність та зростаюча нерівність у розподілі доходів у світі. Зокрема, у теперешній час на долю 10 % найбагатших людей планети припадає 52 % світового доходу, в той час на 50 % найбільш бідних – усього 8 %. Людина, яка входить у 10 % найбільш забезпеченого населення, заробляє у середньому 87200 євро на рік (122100 доларів США), в той час як дохід найбіднішого населення складає 2800 євро (3920 доларів США). Потрібно зазначити, що сучасна глобальна нерівність є досить близькою до його рівня у XIX столітті [27]. Крім того, зберігаються значні відмінності між найбільш егалітарним регіоном (Європа) та регіоном із високим рівнем нерівності (Близький Схід та Африка району Сахари). У Східній Азії 10 % найзабезпеченіших отримують 43 % доходу, а у Латинській Америці – 55 %.

В той же час нерівність значно зросла всередині країн: співвідношення середнього доходу 10 % найзабезпеченіших людей до середнього доходу 10 % найбідніших практично подвоїлося – із 8,5 до 15. Таким чином, для подолання нерівності потрібно буде пройти досить довгий та непростий шлях [35].

Слід сказати, що одною із причин подібної нерівності є зростаючий розрив між доходами державного та приватного секторів. Так, за останні сорок років приватні підприємства стали значно багатшими, а держави, навпаки обіднішали. Частка активів, що належать державним суб'єктам, у багатих країнах дорівнює нулю, що означає, що все багатство сконцентровано у приватному секторі. Ця

тенденція ще більше посилилася в умовах кризи COVID-19, в результаті якої багато держав запозичували суму, еквівалентну 10 – 20 % свого ВВП, в основному у приватному секторі [18].

Недостатність фінансових ресурсів у державному секторі значно обмежує можливості боротьби із нерівністю, а також успішно можливості успішно вирішувати інші значимі проблеми XXI століття, така як зміна клімату, енерго-сировинна проблема, демографічна проблема тощо.

Іншим фактором, який негативно відображається на стані продовольчої безпеки, є наростання конфліктогенності у світі. Так, згідно з офіційними даними у 2016 році біля 60 % населення, яке страждає від голоду, проживало у країнах, на території яких відбувалися озброєні конфлікти, а 2/3 з них опинилися зосередженими у восьми державах: Афганістані, Демократичній Республіці Конго, Ефіопії, Нігерії, Південному Судані, Сирії та Йємені. Наприклад, у січні 2022 року у Нігерії внаслідок заколоту ісламістських бойовиків у штаті Борно близько 13500 чоловік знаходилися на межі смерті від голоду, попередити яку вдалося завдяки своєчасно доставленій гуманітарній допомозі. В Ефіопії через військовий конфлікт на півночі країни, у регіоні Тиграї, який спалахнув 4 листопада 2022 року, 350 тис. чоловік опинилися у стані гострого голоду [22].

Таким чином, в даний час в рамках озброєних конфліктів голод, як правило, використовується у якості зброї війни: морити населення голодом, отруювати колодці з водою, вижигати посіви – усі ці методи широко практикуються у рамках військових дій. З огляду на це у 2018 році Радою Безпеки ООН була прийнята Резолюція 2417, яка передбачає покарання за використання голоду в якості засобу ведення війни. Крім того, природні катаклізми, які в останні роки почастишали (циклони, повені, засухи, землетруси тощо), і в результаті яких люди лишаються своєї землі, житла, також провокують розповсюдження голоду в світі.

Зокрема, у 2023 році у Південному Судані 7,2 млн чоловік опинилися у стані голоду через сильні повені, які спричинили величезну шкоду сільськогосподарському виробництву, що обумовило основним джерелом засобів

існування бля більшості населення країни, а у Пакистані від руйнівних повенів постраждало близько 33 млн чоловік.

Ще однією причиною скорочення рівня продовольчої безпеки у багатьох країнах світу стала прискорена споживча інфляція. Так, у 2023 році інфляція внутрішніх цін на продовольство складала 63,2 % у країнах із низьким рівнем доходу, 79,5 % - у країнах із середнім рівнем доходів. Необхідно зазначити, що країни з найвищою інфляцією розташовані в Африці, Північній Америці, Латинській Америці, Південній Азії, Європі та Центральній Азії. У порівнянні із цінами січня 2021 року у січні 2023 року ціни на кукурудзу, пшеницю та рис збільшилися на 8, 11 та 3 % відповідно [65].

Зокрема, 19 липня 2023 року Індія ввела заборону на експорт білого рису, щоб гарантувати достатню пропозицію та пом'якшити зростання цін на внутрішньому ринку. Із вересня 2023 року на даний продукт вже було введено експортне мито у розмірі 20 %. Однак експорт після цього збільшився з 33,66 млн до 42,12 млн тон, що було обумовлено високими світовими цінами на рис наявних геополітичних умовах, а також вкрай несприятливими кліматичними умовами в інших країнах – виробниках рису.

З огляду на все сказане вище, необхідно зазначити, що білий рис складає близько 25 % від загального обсягу рису, що експортується з Індії. Приймаючи до уваги, що Індія є найбільшим експортером рису в світі (з часткою ринку практично 40 %), прийнята міра тільки провокує ще більше зростання світових цін на рис. Подібна ситуація відбувається і на фоні зростаючої стурбованості з приводу зміни світових цін на зерно після виходу РФ з угоди щодо українського зерна [65].

Загалом же після початку повномасштабного вторгнення РФ світові ціни на зерно значно підвищилися у зв'язку із тим, що на Росію були накладені санкції, а українські порти були заблоковані для забезпечення безпеки. Відповідно різке збільшення світових цін на зерно могло спровокувати світову продовольчу кризу.

Отже, узагальнюючи все сказане вище, на рис. 1.4 відображені основні фактори, що проблеми, що загрожують продовольчій безпеці. Загалом же значимість даної проблеми визначається, перш за все, тим, що в структурі потреб

людини, потреба у їжі відноситься до першої групи, однак ступінь її задоволення є недостатньою. Крім того, через тісний зв'язок виробництва продовольства та природного середовища неекологічне сільське господарство може призвести до виникнення небезпечних факторів, що тягнуть за собою процеси, пов'язані із скороченням кількості та погіршенням якості природних ресурсів, від котрих прямо або опосередковано залежить виробництво продовольства, а отже, і виробнича безпека [59].

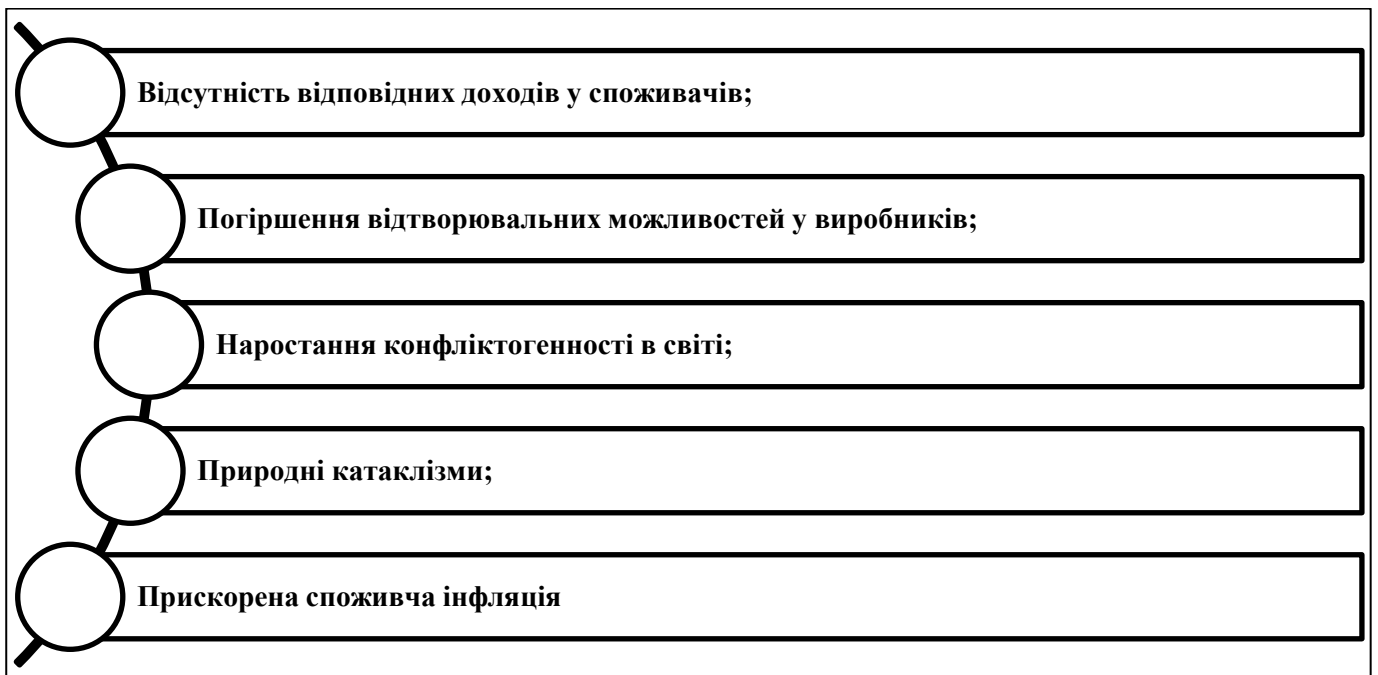

Рис. 1.4. Проблеми, що загрожують продовольчій безпеці.

Примітка. Побудовано автором за даними Національного інституту стратегічних досліджень.

Потрібно сказати, що без вирішення проблеми продовольчої безпеки вирішення інших гострих економічних та соціальних проблем є надзвичайно складним. Причому дану проблему потрібно розглядати на різних рівнях:

- світовому;
- національному;
- регіональному;
- рівні домогосподарств та окремих особистостей.

Отже, можна з впевненістю сказати, що забезпечення продовольчої безпеки потребує дотримання багатьох аспектів виробництва продуктів харчування, включаючи наявність, доступ, використання та стабільність. Доступність продовольства, в свою чергу, тісно пов'язана із світовими запасами продовольчих продуктів, на котрі впливають як заплановані фактори, так і непередбачувані події, починаючи від санкцій та торгових обмежень, та закінчуючи спалахами хвороб харчового походження, стихійних лих та війн. Країни із стійкою економікою краще пристосовані для того, щоб витримувати перебої в постачаннях продовольчих продуктів без помітного посилення продовольчої незахищеності.

Далі доцільно розглянути стратегії підвищення продовольчої безпеки в сучасних умовах [59], (рис. 1.5.):

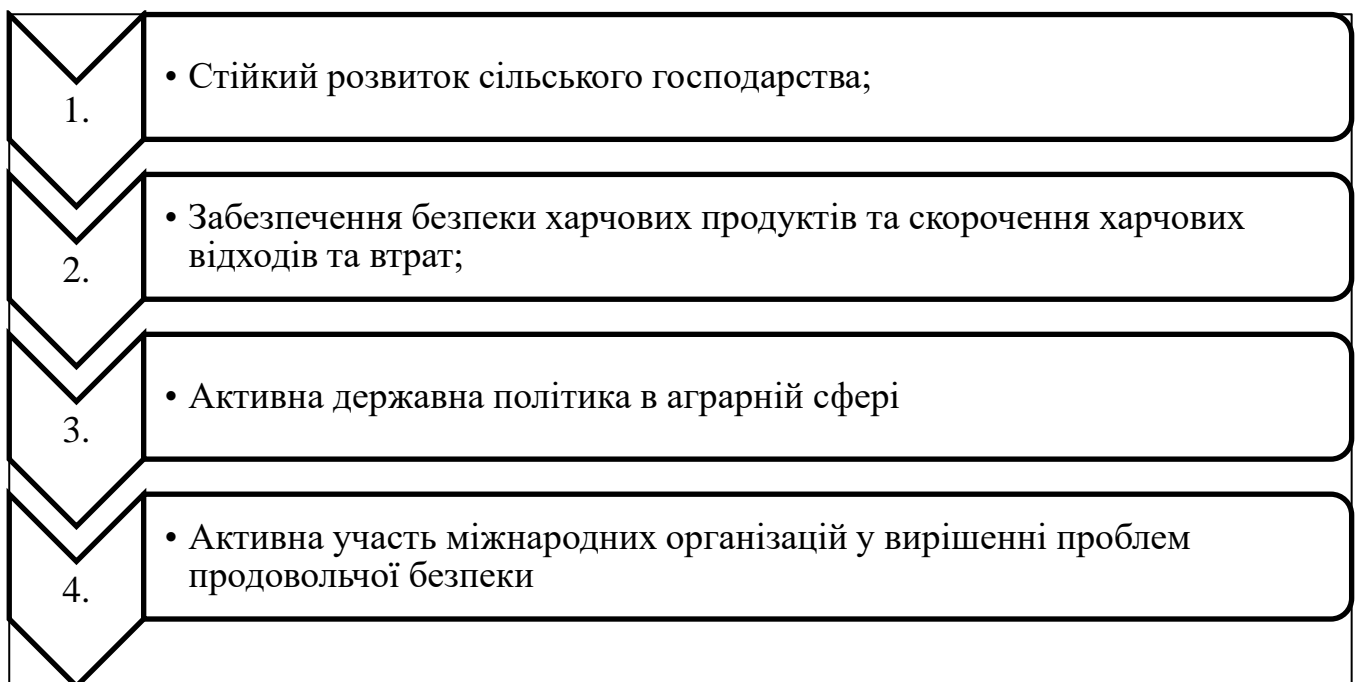

Рис. 1.5. Стратегії підвищення продовольчої безпеки.

Примітка. Побудовано автором за даними Національного інститут стратегічних досліджень.

Отже, перш за все, варто відзначити, що продовольчу безпеку можливо частково покращити, сконцентрувавши увагу на стійкому сільському господарстві, котре може допомогти пом'якшити наслідки зміни клімату, завдяки акценту на різноманітність у сільськогосподарському плануванні. Зокрема, стійкі продовольчі

системи краще здатні протистояти коливанням клімату та збоєм у ланцюгах поставок, ніж традиційні сільськогосподарські підходи. Впровадження таких методик, як використання різних дерев у якості захисту від вітру або пожежі та посадка багатьох різноманітних видів рослин, також можуть допомогти зберегти урожайність.

Інші способи підвищення глобальної продовольчої безпеки включають просування мір щодо забезпечення безпеки харчових продуктів та скорочення відходів та втрат, особливо після збиральних робіт. Згідно із підрахунками спеціалістів близько третини продуктів харчування, які виробляються в світі, викидається після збирання врожаю. Причому втрати після збирання врожаю є проблемою, в першу чергу, характерною для розвинутих країн, де багато споживачів не зацікавлені в купівлі косметично недосконалих продуктів.

Крім того, дуже велике значення для глобальної продовольчої безпеки має активна державна політика в аграрній сфері. Так, розвиток сільського господарства є одним із найсильніших важелів, які здатні мінімізувати злидні та голод. У порівнянні із іншими секторами економіки, саме зростання сільського господарства здійснює у 2 – 4 рази більш сильніший вплив на збільшення доходів найбідніших верств населення. Саме сільське господарство також є ключовим фактором економічного зростання [29].

Слід зазначити, що державні ресурси повинні бути спрямовані на створення умов, що забезпечують підвищення продуктивності сільського господарства, наприклад, за рахунок впровадження сільськогосподарських іновацій. Будівництво сільської інфраструктури та складських приміщень, навчання та консультаційні послуги в області сільського господарства – все це є також перспективними сферами, інвестування в котрі здатне збільшити виробництво та доступність продовольства. Загалом же підтримка державної політики, яка спрямована на усунення корінних причин бідності та підвищення доступності продуктів харчування для вразливих домогосподарств допоможе скоротити рівень продовольчої незахищеності. Так, приблизно у половині штатів США вартість засобів продовольчої допомоги подвоюється, якщо вони витрачаються на продукти

на фермерських ринках та прилавках. Більш того, додатковими перевагами подібних програм є підтримка доходів фермерів та одночасне задоволення потреб споживачів у харчуванні [22].

При цьому досягнення продовольчої безпеки можливо виключно при активній участі міжнародних організацій, а саме: Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Групи Всесвітнього банку, Всесвітньої продовольчої програми (ВПП) та Всесвітньої торгової організації (ВТО), [7].

Зокрема, з метою боротьби із кризою, яка має суттєвий вплив на продовольчу безпеку, Всесвітній банк оголосив у квітні 2022 року про прийняття широкомасштабних заходів, включаючи виділення 30 млрд доларів США. Причому 12 млрд доларів США із вказаної суми мають бути спрямовані на реалізацію нових проектів. В даному випадку мова йде про фінансування короткострокових та довгострокових заходів, котрі дозволять покращити продовольчу безпеку, скоротити ризики та укріпити продовольчі системи, сконцентрувавшись на чотирьох напрямках:

- підтримка аграрного виробництва та аграрних виробників;
- сприяння росту торгівлі продуктами харчування та продовольчими товарами;
- підтримка домогосподарств;
- інвестиції у забезпечення сталої продовольчої безпеки.

Зокрема, у рамках Програми підвищення стійкості продовольчих систем для східної та південної частин Африки було виділено 2,3 млрд доларів США. Дані кошти повинні бути спрямовані на підтримку сільськогосподарського виробництва, освоєння природних ресурсів та розширення доступу до світових ринків продовольчих товарів [28].

Таким чином, продовольча безпека – це такий стан економіки країни, при якому гарантується стабільне забезпечення переробної промисловості сільськогосподарською сировиною, а населення – достатньою кількістю безпечних

та повноцінних продуктів харчування з врахуванням отриманих доходів, а також відносна незалежність від імпорту сировини та продовольства. Зокрема, останнє означає, що за основними групами продовольчих товарів (м'ясо та м'ясні продукти, молоко та молочні продукти, яйця, хліб тощо) обсяги імпорту не повинні перевищувати 30 % обсягів їх внутрішнього споживання [25].

Слід сказати, що продовольча інфляція, зростання чисельності населення світу, зміна клімату – все це безпосередньо впливає на забезпечення продовольчої безпеки. Сюди також додаються міждержавні та внутрішньодержавні конфлікти, екстремальні погодні умови та економічна нестабільність, поглиблення пандемій тощо. Відповідно це, в свою чергу, надає проблемі забезпечення продовольчої безпеки особливої актуальності та робить її глобальною проблемою сучасності. Без активної державної політики всередині країн та масштабної міжнародної гуманітарної допомоги подолання голоду та забезпечення продовольчої безпеки у сучасних умовах є неможливим.

Висновки до розділу 1

Таким чином, якщо варто зазначити що, продовольча безпека - це гарантія стабільного забезпечення сільськогосподарською сировиною та безпечними продуктами харчування для населення. Це залежить від багатьох факторів, таких як інфляція, зміна клімату, конфлікти, погодні умови та економічна нестабільність.

Продовольство завжди має величезне значення для функціонування суспільства, і глобальний продовольчий ринок є ключовим елементом цієї сфери. Він забезпечує потреби населення в харчових продуктах та сировині для промисловості.

Співпраця між сільським господарством і промисловістю формує агропромисловий комплекс, який забезпечує виробництво, зберігання, переробку і постачання продуктів харчування. Головна мета цього комплексу - забезпечити населення продуктами харчування та товарами народного споживання, що впливає на соціальну обстановку та продовольчу безпеку країни.

РОЗДІЛ 2

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ РИНОК ПРОДОВОЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Структура та динаміка світового ринку продовольства в умовах глобальної продовольчої кризи

Забезпечення людей продуктами харчування завжди вважалося головним пріоритетом розвитку будь-якої країни. Процес інтеграції та глобалізації в усьому світі доводить, що будь-який ринок, у тому числі продовольчий, характеризується нестабільністю та непередбачуваністю умов зростання та розвитку продовольчого комплексу, функціонування якого залежить від багатьох факторів зовнішнього середовища. З огляду на це слід зазначити, що вивчення світового продовольчого ринку в умовах глобальної трансформації є надзвичайно змістовним і важливим. Основна мета вивчення світового продовольчого ринку в контексті глобальних трансформацій полягає в ідентифікації обмежень, які можуть загрожувати світовій продовольчій безпеці. Це важливо, оскільки зміни в кліматі, зростання населення, економічні та політичні кризи можуть серйозно впливати на глобальні ринки продуктів харчування [35].

Одним із напрямків дослідження є визначення обмежень для розвитку продовольчих ринків. Це можуть бути, наприклад, обмеження у вирощуванні певних культур, надмірне використання хімічних добрив, недостатність водних ресурсів або забруднення довкілля. Дослідження цих обмежень дозволить розробити стратегії для забезпечення стійкості та безпеки продовольчого ринку як на місцевому, так і на світовому рівні [55].

Крім того, вивчення глобального продовольчого ринку в умовах трансформацій дає можливість оцінити ризики та визначити можливості для підвищення продуктивності, зменшення втрат у виробництві та підвищення доступності харчових продуктів для всього населення. Такі дослідження є важливим

елементом стратегічного планування у сфері продовольства та допомагають уникнути потенційних кризових ситуацій у галузі продовольства. Таким чином, одним із найважливіших показників глобальної продовольчої безпеки є кількість голодуючих у світі, яке щорічно опитує Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (FAO), [95]. Динаміка даного показника за 2005 – 2022 роки наведена на рис. 2.1. :

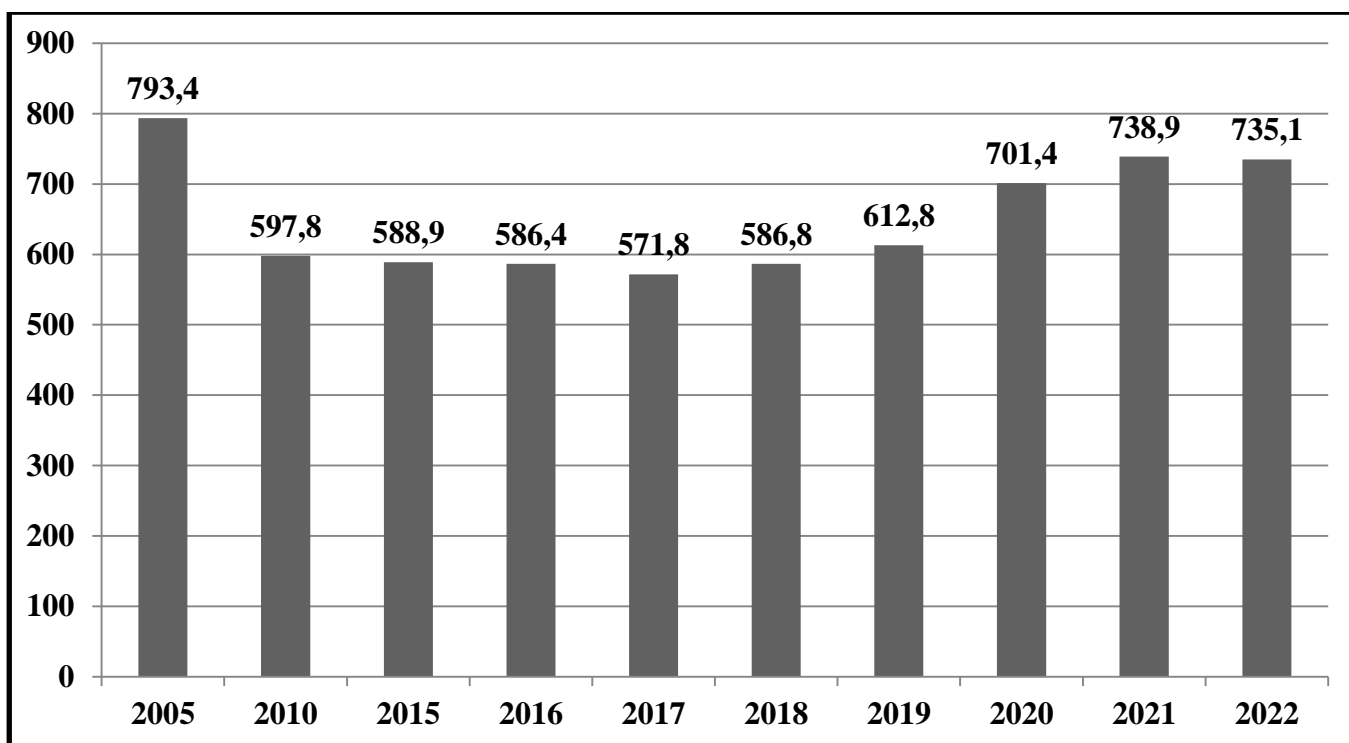

Рис. 2.1. Динаміка кількості голодуючого населення в світі
упродовж 2005-2022 рр., (млн осіб).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Отже, як бачимо, з 2005 року кількість голодуючих у світі щороку зменшується. Ця тенденція збереглася і в 2017 році. З 2018 року цей показник демонструє тенденцію до зростання. Причому між 2018 і 2019 роками були невеликі коливання, а починаючи з 2020 року кількість голодуючих почала різко зростати. Зокрема, такої негативної динаміки не спостерігалось давно.

Далі доцільно розглянути динаміку кількості голодуючого населення у регіонах світу [65], (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Кількість голодуючого населення у регіонах світу за період 2005-2022 рр.,

млн осіб

Регіони світу	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Світ в цілому	793,4	597,8	588,9	586,4	571,8	586,8	612,8	701,4	738,9	735,1
Африка	178,2	159,2	189,6	204,1	207,9	215,6	225,1	254,7	270,6	281,6
Азія	551,9	392,8	357,8	336,0	319,3	325,2	343,9	396,2	414,1	401,6
Латинська Америка та Карибський басейн	51,9	36,7	32,9	38,2	36,6	37,9	36,0	42,3	45,6	43,2
Океанія	2,3	2,4	2,5	2,5	2,5	2,7	2,8	2,7	2,9	3,2

Примітка. Складено автором за даними Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Слід зазначити, що в Азії найбільше голодуючих. І якщо до 2017 року цей показник знижувався, то після 2018 року, навпаки, зріс би. В Африці також велика кількість людей, які недоїдають. Зокрема, між 2005 і 2022 роками темпи зростання неухильно зростали в Африанському регіоні.

Варто зазначити, що ця тенденція вважається найбільш катастрофічною ситуацією в усіх регіонах світу. У Латинській Америці та країнах Карибського басейну також спостерігається нестабільна та здебільшого негативна динаміка зміни кількості голодуючих між 2005 та 2022 роками. Найбільш стабільна ситуація в країнах Океанії. У результаті кількість голодуючих залишається майже на одному рівні з 2005 року. Винятком із цієї ситуації є 2021-2022 роки, коли показники кількості голодуючих в області починають зростати. Також слід зазначити, що в країнах Північної Америки та Європи відсутні показники щодо кількості голодуючих. Голодні тут становлять менше 2,5% населення області. Таким чином, можна зробити висновок, що глобальна ситуація з продовольчою безпекою значно погіршилася з 2020 року. Основна причина цього – глобальна пандемія COVID-19 [65].

Зокрема, негативний вплив пандемії COVID-19 на глобальну продовольчу безпеку був очевидним у певні моменти. Отже, перш за все, негативні наслідки здебільшого пов'язані з відсутністю доступу до їжі – нижчі доходи, вищі ціни на продукти харчування. Наприклад, ситуація ускладнилася для малих острівних держав і територій, де в'їзний туризм, важливе джерело доходу, практично припинився, а туристичні потоки почали поступово відновлюватися [65].

За даними Світового банку, економічні наслідки пандемії можуть підштовхнути до крайньої бідності близько 100 мільйонів людей. Швидке зростання безробіття, втрата доходів і зростання цін на продовольство загрожують доступу до продовольства як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, і матимуть довгострокові наслідки для продовольчої безпеки. Крім того, пандемія COVID-19 вплинула на глобальну продовольчу безпеку не лише через підвищення цін на продукти харчування та зниження доходів, але є негативним для виробництва продовольства [67].

Зокрема, у країнах, де продовольча безпека вже є високою, проблема полягає не лише в доступі до їжі, а й у її виробництві. Дослідження, проведені Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) у країнах, які вже постраждали від кризи, показують, що в міру зростання цін на такі ресурси, як насіння та добрива, дрібні виробники втрачають доступ до цих ресурсів, різко скорочуючи доходи домогосподарств та/або на ринку спостерігається дефіцит цих ресурсів. Пандемія також негативно вплинула на тваринницьку галузь через скорочення поставок кормів для тварин і скорочення потужностей боєнь (через матеріально-технічні обмеження та брак робочої сили), як це сталося в Китаї. Та, наприклад, у Зімбабве постачання кормів було порушено через заходи стримування пандемії та неможливість кормових компаній отримати доступ до сировини та робочої сили [95].

Слід зазначити, що закриття ресторанів і звичайних магазинів під час епідемії призвело до ліквідації ринків збуту для багатьох виробників і переробників харчових продуктів, що призвело до тимчасового перенасичення ринку і в результаті до скорочення виробництва, особливо на рибних і м'ясних ринках.

Ланцюг постачання харчових продуктів – це складна мережа, що включає виробників, споживачів, сільськогосподарські та рибальські ресурси, переробку та зберігання, транспортування, маркетинг тощо. На початку кризи ланцюжки постачання продовольства були порушені, оскільки багато країн запровадили обмеження на рух товарів і людей між країнами та всередині них. Згодом деякі країни обмежили експорт продовольства через занепокоєння щодо невизначеності поставок продовольства, що ще більше ускладнило ситуацію. Загалом вищезазначені протекціоністські заходи частково мотивовані спробою уникнути зростання цін на місцеві продукти харчування, з ослабленням національних валют виробникам стало вигідніше експортувати продовольчі товари, ніж продавати на внутрішньому ринку [45].

Зростання цін на продовольство може мати серйозні наслідки, посилюючи бідність і викликаючи соціальні та політичні заворушення. На щастя, надмірного протекціонізму вдалося уникнути, багато обмежень було знято, і країни загалом прийняли стриманий і розумний підхід. З глобальної точки зору продовольство достатньо, а ринок все ще досить стабільний [67].

Підсумовуючи, варто сказати, що пандемія COVID-19 серйозно погіршила глобальну продовольчу безпеку. Цей негативний вплив проявляється у зниженні доходів і підвищенні цін на продукти харчування. Крім того, негативні наслідки проявляються у скороченні виробництва продуктів харчування, тобто обмеженні доступу до необхідних ресурсів для дрібних виробників, зниженні попиту на певні продукти харчування через закриття закладів громадського харчування та тимчасовій нестачі продуктів харчування, призупинити експорт [27].

У 2022 році світова продовольча безпека зіткнеться з новим викликом – російсько-українською війною. Зокрема, загроза глобальній продовольчій безпеці стає ускладненням для експорту вітчизняних продуктів харчування в інші країни через блокаду українських портів країною-агресором (60% української сільськогосподарської продукції експортується морем). Низка подій спочатку негативно вплинула на продовольчу безпеку країн-імпортерів сільськогосподарської продукції з України. Через блокаду Чорного моря в українських портах заблоковано

понад 22 мільйони тонн продовольства, значна частина якого спочатку призначалася для Всесвітньої продовольчої програми ООН. Іншими словами, їжа призначена для надання гуманітарної допомоги найбільш незахищеним людям у найменш розвинених країнах.

Таким чином, вищезазначені проблеми призводять до серйозних загроз глобальній продовольчій безпеці:

- різко зросли ціни на продукти харчування;
- зростання глобальної інфляції в основному впливає на економічно слаборозвинені та нестабільні країни Близького Сходу та Північної Африки.

Далі розглянемо вплив військових дій на території України на світові ціни на продовольство. Для цього потрібно проаналізувати індекс цін на продовольство від Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO). Вказані дані представлені на рис. 2.2. [95]:

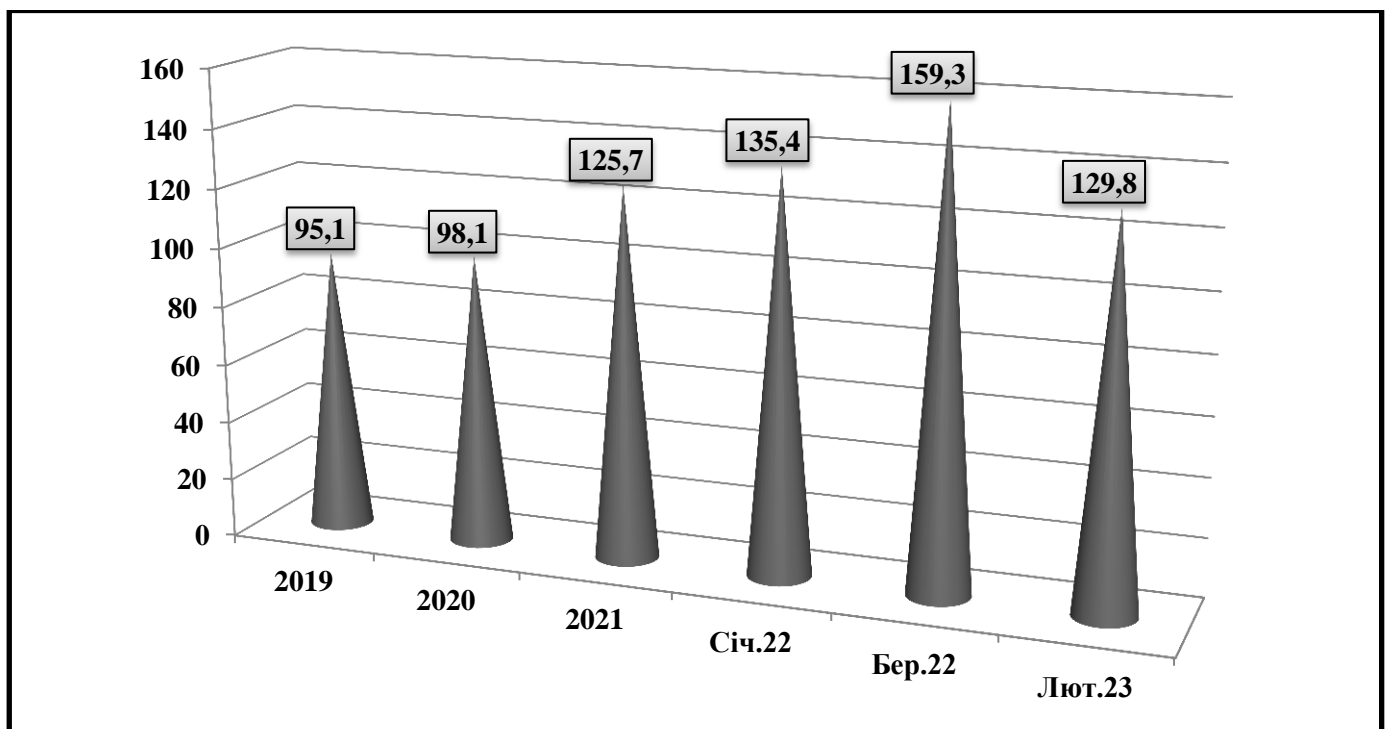

Рис. 2.2. Індекс цін на продовольство FAO за (2019-2023 рр.).

Примітка. Побудовано автором за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (FAO).

Як видно, індекс цін на продукти харчування у 2019 році був найнижчим. При цьому показник продовжує зростати. У січні 2022 року він становив 135,4, а в березні 2022 року досяг рекордного значення 159,3. Варто зазначити, що 22 липня 2022 року у Стамбулі Чотиристороння конференція України, Туреччини, ООН та Російської Федерації підписала угоду, яка передбачає продовження експорту зерна та іншої продукції з українських портів. Тому це позитивно вплинуло на світові ціни на продовольство, що призвело до значного зниження індексу. Доказом є значенням індексу в лютому 2023 року [93].

Крім загального індексу цін на продовольчі товари, рекомендується враховувати ще два індекси цін – на зернові та рослинні олії. Слід зазначити, що ці категорії є основними категоріями українського експорту, тому ціни на ці категорії зросли найбільше. Відтак, у лютому 2022 року індекс цін на продукти харчування становив 145,3, у березні досяг рекордного значення 170,1, а у травні 2022 року піднявся до 173,5. Однак після підписання продовольчої угоди у липні індекс почав знижуватися – 147,3 [101].

Схожа історія сталася з індексом рослинної олії. Так, січень 2022 року склав 185,9, а березень встановив історичний рекорд – 251,8. З липня 2022 року індекс почав знижуватися, а в жовтні навіть сягнув значення, нижчого за довоєнне в Україні – 150,1. Варто зазначити, що таке зниження пов'язане не лише згладжуванням українських портів, а й збільшенням використання альтернативних видів нафти [87].

Крім того, зросли ціни на корми, що призвело до зростання цін на м'ясо та супутню продукцію, але зростання не таке значне, як вищевказані категорії. Отже, аналізуючи індекс цін на продукти харчування, можна зробити висновок, що падіння українського експорту має значний вплив на світовий продовольчий ринок та безпекову ситуацію. Хоча український експорт становить лише 0,3% загальної світової торгівлі та лише 0,2% світового ВВП, блокада українських портів свідчить про те, що деякі країни, переважно в Африці та Південно-Східній Азії, надзвичайно залежать від українського експорту щодо поставок продовольства [53].

Іншими словами, російсько-українська війна мала значний вплив на світову продовольчу безпеку, і цей вплив був особливо яскравим на початку війни. Загалом слід зазначити, що питання продовольчої безпеки, як і розвиток світових продовольчих ринків, безпосередньо залежить від розвитку аграрного сектору, який сьогодні є основою нарощування експортного потенціалу, забезпечення експортної безпеки та задоволення попиту населення [16].

Серед них основне місце на світовому продовольчому ринку займають зерно та продукти його переробки, насіння олійних культур, рослинні олії, жири, борошно, овочі та фрукти, м'ясо та м'ясопродукти, молочні продукти тощо. Крім того, високим попитом користуються кава, какао, чай, цукор, риба і морепродукти. З огляду на це необхідно додатково проаналізувати зміни рівня споживання основних видів продуктів харчування у світі. Так, у 2022 році у порівнянні із 2010 роком фіксується зростання споживання продуктів тваринництва в світі [60], (рис. 2.3.):

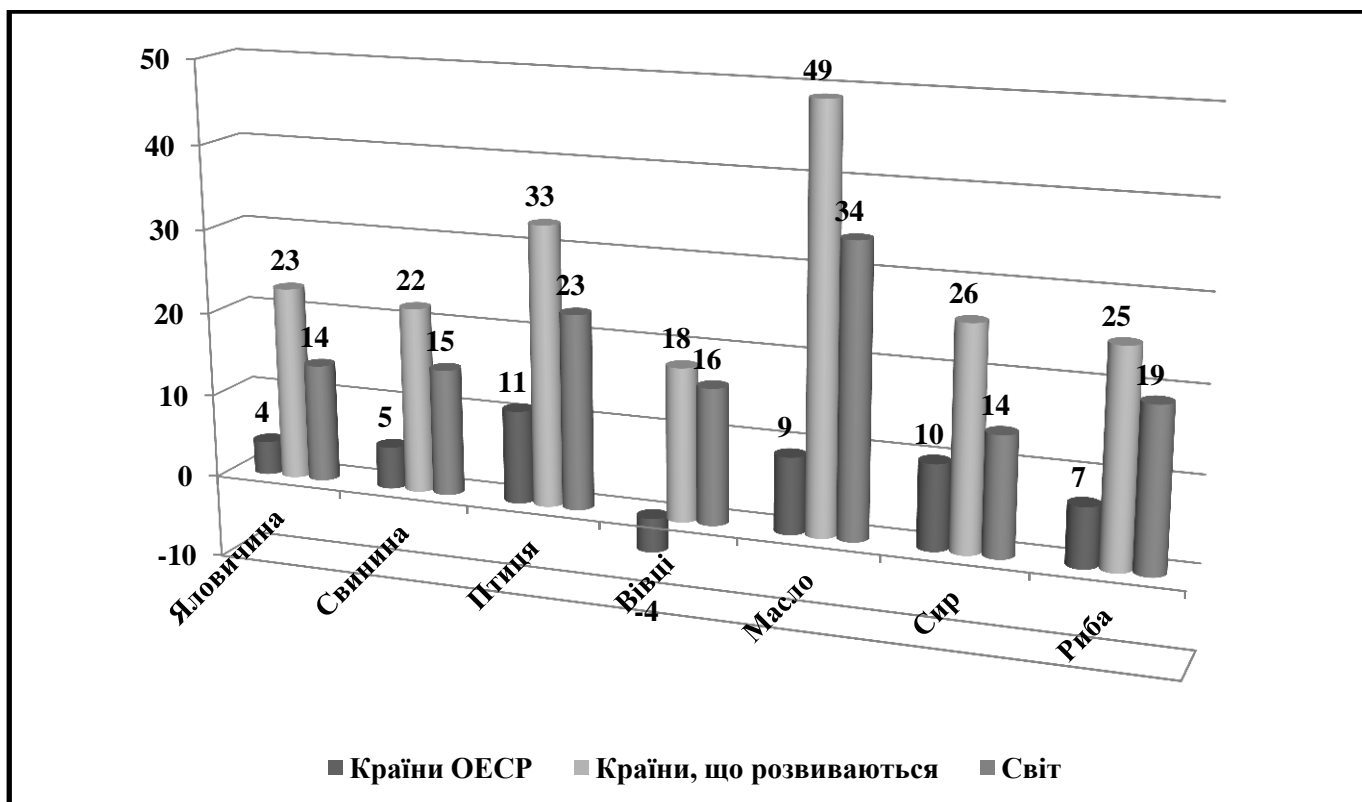

Рис. 2.3. Зростання споживання продуктів тваринництва та риби, відсоткова зміна у 2022 році порівняно з 2010 роком, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними «Укрінформ».

Таким чином, збільшення споживання продуктів тваринництва може свідчити про низку речей, включаючи економічний розвиток, харчові переваги та вплив на навколишнє середовище. Наслідки збільшення споживання продуктів тваринництва можуть відрізнятись в різних регіонах і залежати від складної взаємодії культурних, економічних, екологічних і медичних факторів. Крім того, споживання продукції рослинництва у 2022 році також зростає порівняно з 2010 роком [59], (рис. 2.4.):

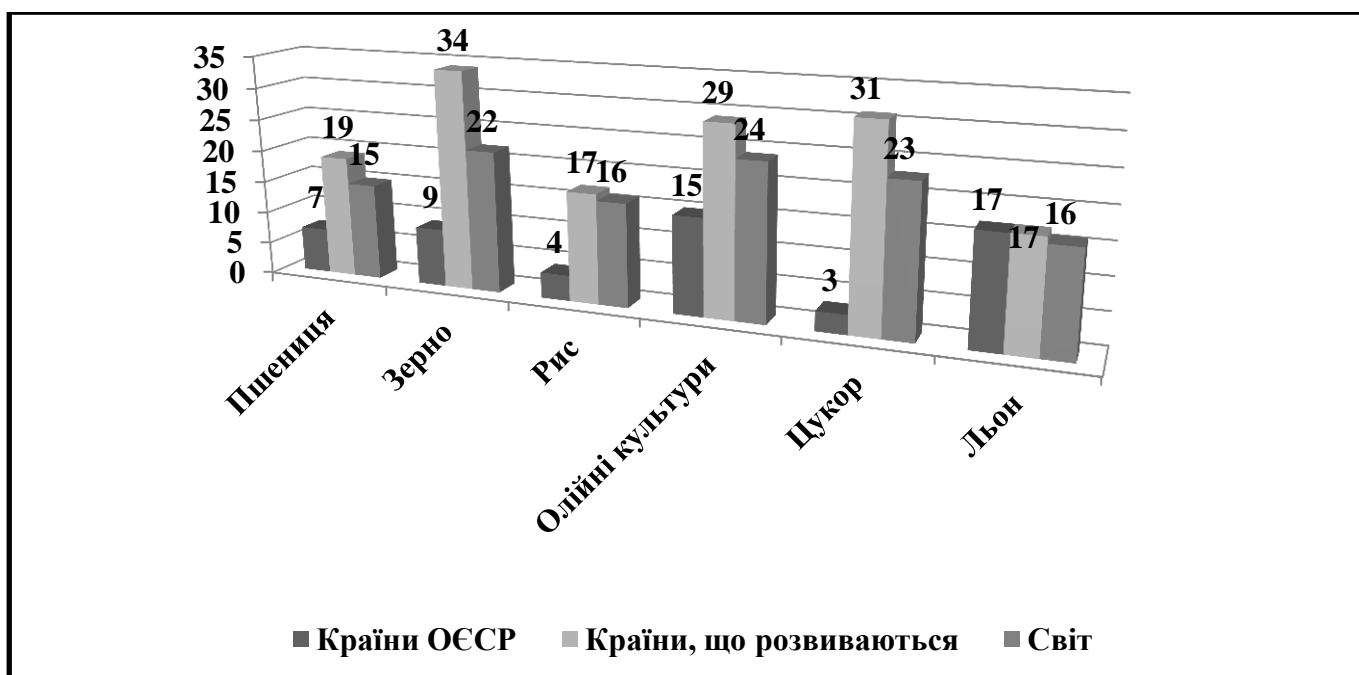

Рис. 2.4. Зростання споживання продуктів рослинництва, відсоткова зміна у 2022 році порівняно з 2010 роком, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного інституту стратегічних досліджень.

Підвищене споживання рослинних продуктів може свідчити про наступне:

— По-перше, про зростання населення певного регіону чи країни. Більше людей потребують більше їжі, а збільшення споживання відображає збільшення попиту;

– По-друге, коли доходи людей зростають, вони прагнуть споживати більш різноманітні та якісні продукти, що призводить до збільшення споживання продукції. Тому зміни в харчових уподобаннях і обізнаності про харчування можуть вплинути на споживчі тенденції. Наприклад, зміна здорового харчування може

привести до збільшення споживання фруктів, овочів і цільного зерна [59]. Крім того, збільшення споживання також може бути пов'язане зі збільшенням експортного попиту. Якщо країна або регіон експортує більше врожаю, це призводить до значного зростання споживання. Також, щоб більш детально проаналізувати світовий продовольчий ринок, необхідно розглянути його в розрізі основних сегментів [55].

1. Насіння олійних та олійних культур. Слід сказати, що на рослинну олію припадає 40% міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією. З 2017 по 2022 роки світове виробництво олійних культур зросло на 4% і досягло 605 мільйонів тонн, навіть якщо галузь працювала в умовах пандемії Covid-19.

Динаміка виробництва олійних культур за період з 2017-2022 роки відображено на рис. 2.5. [61]:

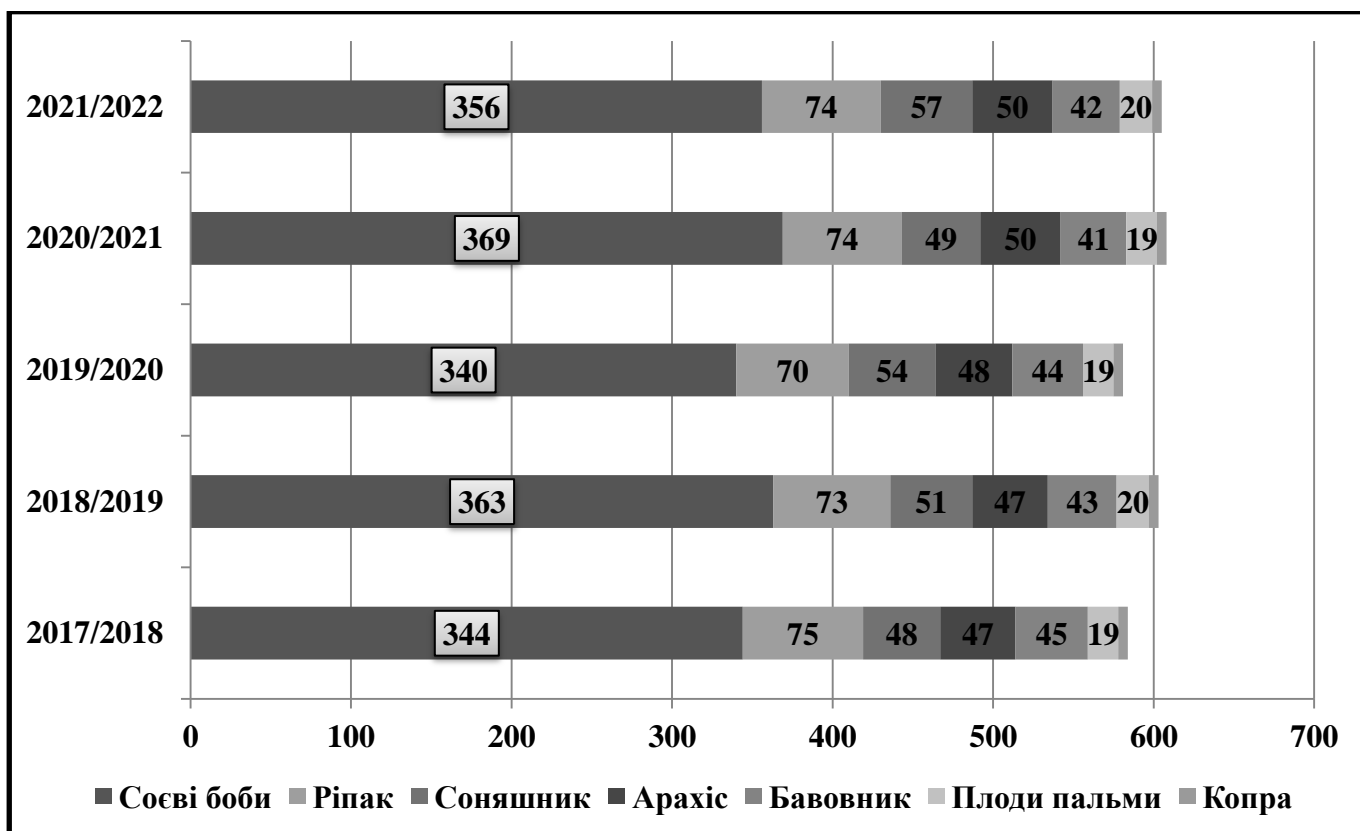

Рис. 2.5. Динаміка виробництва олійних культур за період з (2017-2022 рр.).

Примітка. Побудовано автором за даними з електронного джерела «AgroPortal».

Такий позитивний результат був досягнутий завдяки збільшенню виробництва соняшнику (+20%), сої (+3%), арахісу (+7%) і пальм (+6%). Водночас загальний урожай ріпаку дещо впав через несприятливі погодні умови. Варто зазначити, що соя займає 59% у світовій структурі виробництва олійних культур, на другому місці – ріпак (12%) та соняшник (9%).

Загалом очікується, що виробництво сої зростатиме на 1,3% щорічно до 2029 року. Що стосується інших олійних культур, таких як соняшник, арахіс тощо, то вони подешевшали на 1,2%.

Слід також сказати, що Індонезія та Малайзія є основними світовими постачальниками пальмової олії, на експорт яких припадає понад 70% загального виробництва та разом майже 60% світових поставок.

Індія є найбільшим у світі імпортером рослинної олії. Завдяки зростанню населення та зростанню доходів у розвинених країнах річний імпорт зберігає темпи зростання на 3,2%. З 2017 по 2021 рік виробництво сої в Бразилії та США майже однакове – близько 115 млн тонн [65].

Продовольчі культури. Перш за все, слід зазначити, що продовольчі культури (пшениця, кукурудза, рис та ін.) займають важливе місце на світовому продовольчому ринку. Її динаміку відстежують та аналізують провідні світові інформаційно-аналітичні компанії. Загалом світове виробництво зерна сьогодні зросло, але запаси зменшилися, оскільки запаси Китаю поступово скорочувалися, що призвело до зменшення запасів кукурудзи [65].

Слід зазначити, що за період з 2017 – 2022 роки у світовому обсязі виробництва зернових пшениця займала в середньому 28 %, забезпечуючи світове споживання зернових більш, ніж на 27 %. У світовому обсязі запасів зернових пшениця займає більше 34 % [65].

У таблиці 2.2 наведено динаміку формування та споживання зернових культур на світовому ринку згідно даних Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (FAO), [95].

Таблиця 2.2

Світовий ринок зернових культур: динаміка за 2017 – 2022 рр., млн тонн

Показник	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022
Запаси на початок періоду	823,9	855,9	830,9	826,5	835,9
Виробництво	2693,7	2644,1	2713,6	2776,6	2814,3
Пропозиція	3517,6	3500,0	3544,5	3603,1	3650,2
Споживання	2658,6	2686,3	2710,8	2758,6	2798,1
Торгівля	423,2	411,6	439,1	479,9	479,5
Запаси на кінець періоду	855,9	830,9	826,5	835,9	857,3
Співвідношення запасів до споживання за основними експортерами	18,1	18,8	18,6	18,5	19,7

Примітка. Складено автором за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО).

Необхідно зазначити, що основною зерною культурою, яка визначає стратегічний ресурс на світовому ринку зернових культур, є пшениця. В табл. 2.3 відображена динаміка частки пшениці на світовому ринку зернових культур [61].

Таблиця 2.3

Динаміка частки пшениці на світовому ринку зернових культур,

%

Показник	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022
Запаси на початок періоду	32,27	33,79	32,96	34,30	34,86
Виробництво	28,27	27,66	28,00	27,91	27,69
Пропозиція	29,21	29,16	29,38	29,33	29,76
Споживання	27,76	27,92	27,59	27,62	27,63
Торгівля	42,06	41,08	41,86	39,47	40,81
Запаси на кінець періоду	33,79	32,96	34,30	34,86	34,26

Примітка. Складено автором за даними з електронного джерела «AgroPortal».

3. М'ясо та м'ясні продукти. Обсяг виробництва м'яса в світі по ключовим категоріям у 2022 році склав 274,3 ММТ. Слід відзначити, що практично 42 % з цього обсягу – це свинина, 37 % т – це м'ясо птиці та близько 22 % – це яловичина. Що стосується інших видів м'яса, то на них приходиться приблизно в сукупності 5% [95].

Провідним виробником м'яса є Китай, який в середньому щорічно виробляє ММТ м'яса [61].

Динаміка виробництва м'яса та м'ясних продуктів в світі за 2017 – 2022 роки відображено на рис. 2.6.:

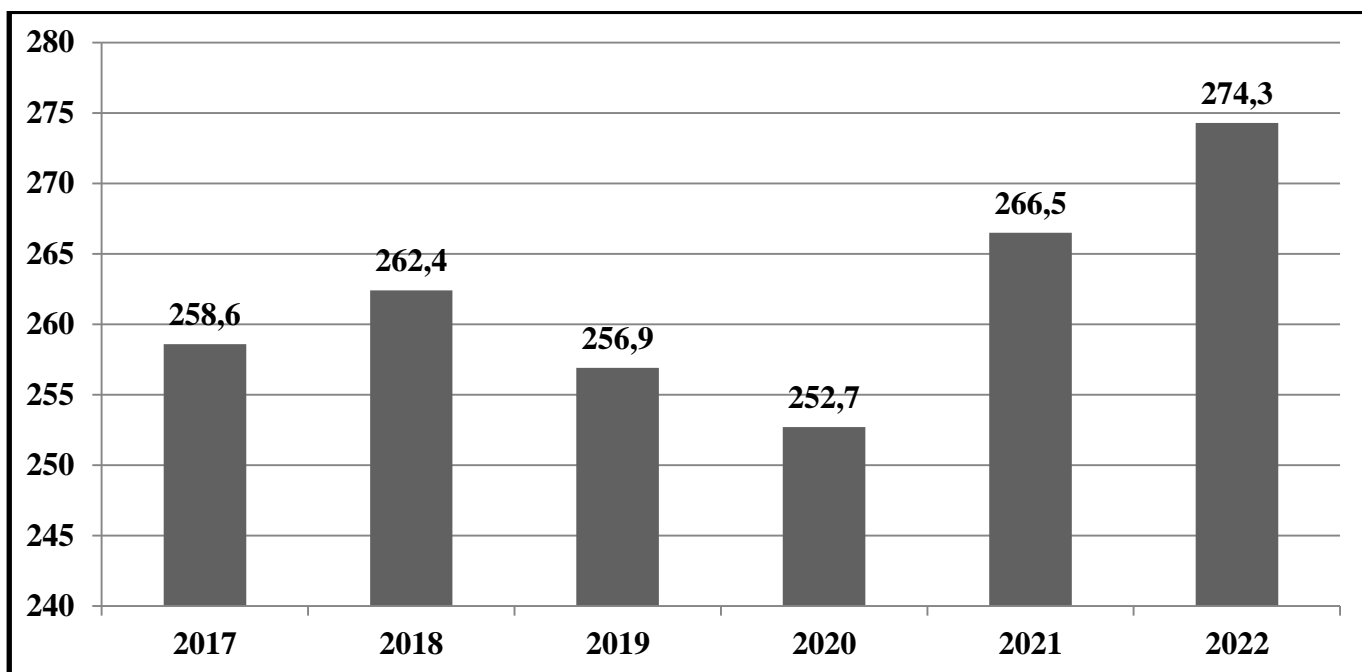

Рис. 2.6. Динаміка виробництва м'яса та м'ясних продуктів в світі за 2017-2022 рр., (ММТ).

Примітка. Побудовано автором за даними з електронного джерела «AgroPortal».

Хочу також звернути увагу на те, що за останні роки зросло виробництво мяса птиці, обсяги у 2022 році були 101,1 ММТ, а це на 0,6% вище за попередній рік.

У світовому виробництві яловичини спостерігається загальна позитивна динаміка. Однак у 2020 році виробництво було скорочено через вплив пандемії COVID-19.

Очікується, що виробництво в 2022 році становитиме 59,4 млн тонн, що на 1,7% більше, ніж у попередньому році. 4. Цукор. Цукрова промисловість є ключовим елементом світового виробництва продуктів харчування. Будучи невід'ємною частиною раціону людини, цукор використовується майже у всіх категоріях харчових продуктів. Щорічне світове виробництво цукру в середньому становить 180 млн. тонн. У таблиці 2.4 наведено баланс світового ринку цукру з 2017 по 2022 рік [58].

Таблиця 2.4

Баланс світового ринку цукру за 2017-2022 рр., (млн тонн)

Показник	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022
Світове виробництво	165,8	167,9	182,7	180,49
Світове споживання	171,6	172,4	175,5	178,47
Надлишок/дефіцит	-5,8	-4,5	+7,2	+2,02

Примітка. Складено автором за даними Національної асоціації цукровиків України.

Необхідно зазначити, що Бразилія очолює список найбільших країн-виробників цукру. Крім того, Сполучені Штати також є одним із таких виробників, з виробництвом цукру приблизно 8,4 мільйона тонн за підсумками 2022 року. Тому сформовані тенденції розвитку світових продовольчих ринків загалом не дозволяють прогнозувати високі темпи приросту продовольчих та сировинних ресурсів. Тому негативні тенденції у формуванні продовольчих ресурсів справляли і будуть справляти гнітючий вплив як на ринок продовольства в цілому, так і в окремих країнах, незалежно від їх економічного стану [87].

Отже, аналіз структури та динаміки світового ринку продовольства в умовах глобальної продовольчої кризи вказує на суттєві виклики, зокрема нерівномірний доступ до продовольства, вплив кліматичних змін, економічну нерівність і політичну нестабільність. Концентрація виробництва у руках великих корпорацій та зміни у споживчих вподобаннях додають складності. Для подолання кризи

необхідні інноваційні технології, стійкі аграрні практики, підтримка дрібних фермерів і міжнародна координація. Лише комплексний підхід забезпечить стійкість та справедливість у глобальній продовольчій системі.

2.2. Місце України на міжнародному ринку продовольства

Однією із сучасних світових тенденцій є динамічне зростання чисельності населення планети, що призводить до зростання споживання продуктів харчування. Тому, згідно з прогнозами ООН, до 2050 року населення Землі зросте до 9,6 мільярдів. Це, безсумнівно, призведе до значного зростання попиту на продовольство, у тому числі на рослини та сільськогосподарську продукцію. Водночас зникнуть землі, придатні для сільського господарства, а площа оброблюваної землі на душу населення зменшиться вдвічі до 0,18 га. Крім того, продуктивність землі навряд чи збільшиться. Зокрема, сьогодні в Європі та США врожайність землі вже дуже висока і збільшити її можна лише за рахунок генетично модифікованих продуктів [54].

З огляду на це можна слушно констатувати, що в найближчі роки на світовому продовольчому ринку спостерігатиметься дефіцит продовольства, що в свою чергу стане причиною зростання цін на світовому ринку. У свою чергу, недоліки віщують небезпеку. Крім перерахованих вище факторів, існують ще й погодні фактори. Все це разом дає багато можливостей для українського сільського господарства. Тому максимізація виробництва має бути одним із майбутніх пріоритетів України. Слід зазначити, що Україна входить до першої десятки країн світу за площею земель, придатних для сільського господарства (41 млн га), а також входить до першої десятки експортерів зерна. Водночас країна одна з небагатьох у світі, яка має можливість нарощувати виробництво рослинництва, а тому має величезний потенціал для розвитку експорту, і світ може вижити без нього. Теоретично можна жити без нафти та газу, покладаючись на сонячну енергію та біопаливо. Теоретично без нового автомобіля можна прожити, але без їжі точно ні [22]. В Україні

агропромисловий комплекс має великий потенціал, тому необхідно забезпечити своїх громадян дешевими та якісними продуктами харчування та захопити зовнішні ринки. Слід зазначити, що сама Україна має потенціал для значного збільшення виробництва аграрного сектора. Цьому сприяють сприятливі кліматичні умови і родючий ґрунт. Відомо, що в Україні розташовано близько 9% світових запасів чорнозему, а на його частку припадає близько 60% усіх сільськогосподарських угідь і 44,0% всієї території країни. Глобальні показники набагато скромніші, в середньому лише 6% території кожної країни. Крім того, площа сільськогосподарських угідь України становить приблизно 22% від загальної площі земель 28 країн-членів ЄС. Підраховано, що на кожного жителя України припадає 0,8 га сільськогосподарських угідь, у тому числі ріллі. Площа оброблюваних земель 0,65 га. Слід зазначити, що в країнах ЄС ці показники складають 0,37 та 0,21 га відповідно [83]. У структурі земельних ресурсів України сільськогосподарські землі становлять – 71 %, ліси – 18 %, водні ресурси – 4 %, забудовлі – 4 % та інші – 3 % [54], (рис. 2.7.):

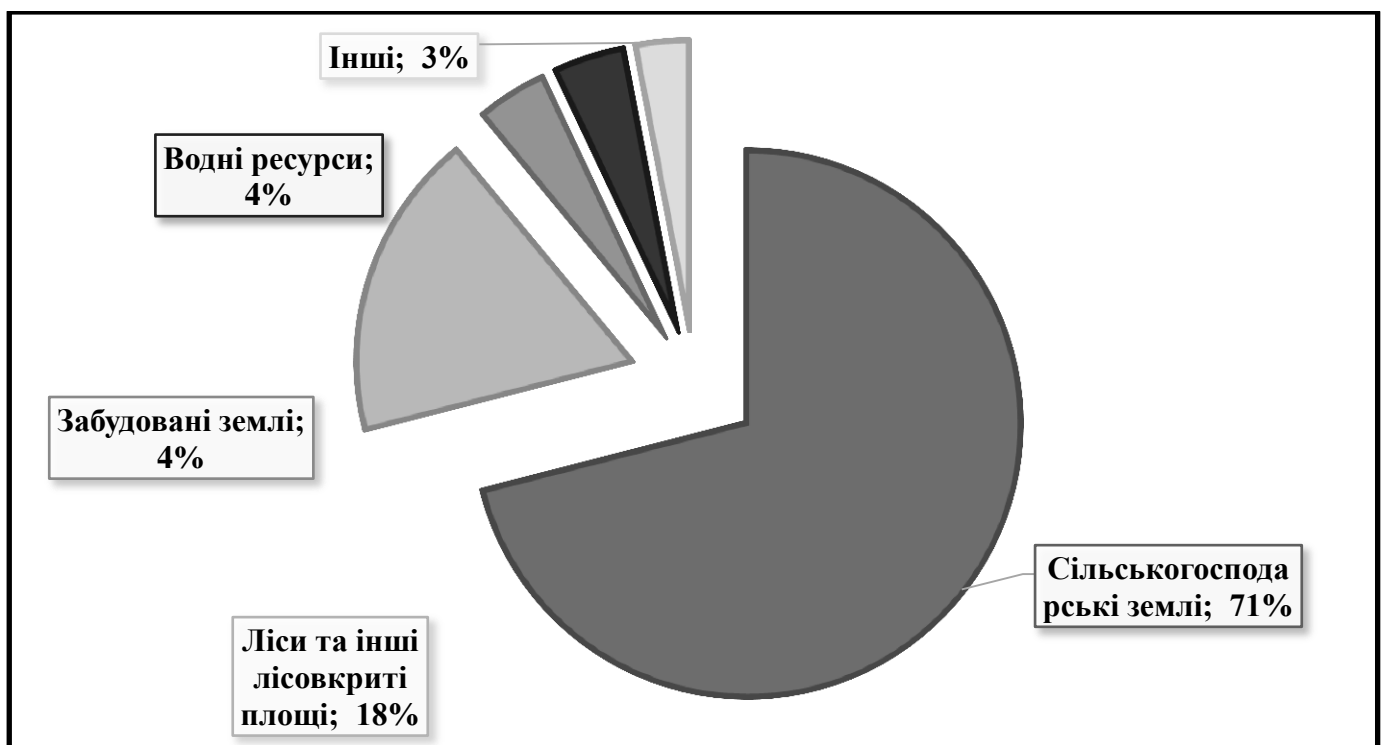

Рис. 2.7. Структура земельних ресурсів України, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними журналу «Forbes Україна».

При цьому у структурі сільськогосподарських земель України рілля складає 78 %, пасовища – 13 %, сіножаті – 6 %, багаторічні насадження – 2 % та перелоги – 1 %. Частка сільськогосподарських земель від всієї території України є найбільшою (71 %) з-поміж усіх взятих для порівняння країн, й фактично залишається незмінною. Лише в Угорщині (65 %), Румунії (63 %), Чехії (55 %). Туреччині (54 %) та Польщі (52 %) цей показник близький до українського. В цілому по ЄС аналогічний показник складає 47 %, а у високорозвинених Франції та Німеччині є сенс обробляти лише третину земель. На рис. 2.8 відображено дані щодо частки сільськогосподарських земель від загальної площі у різних країнах [95].

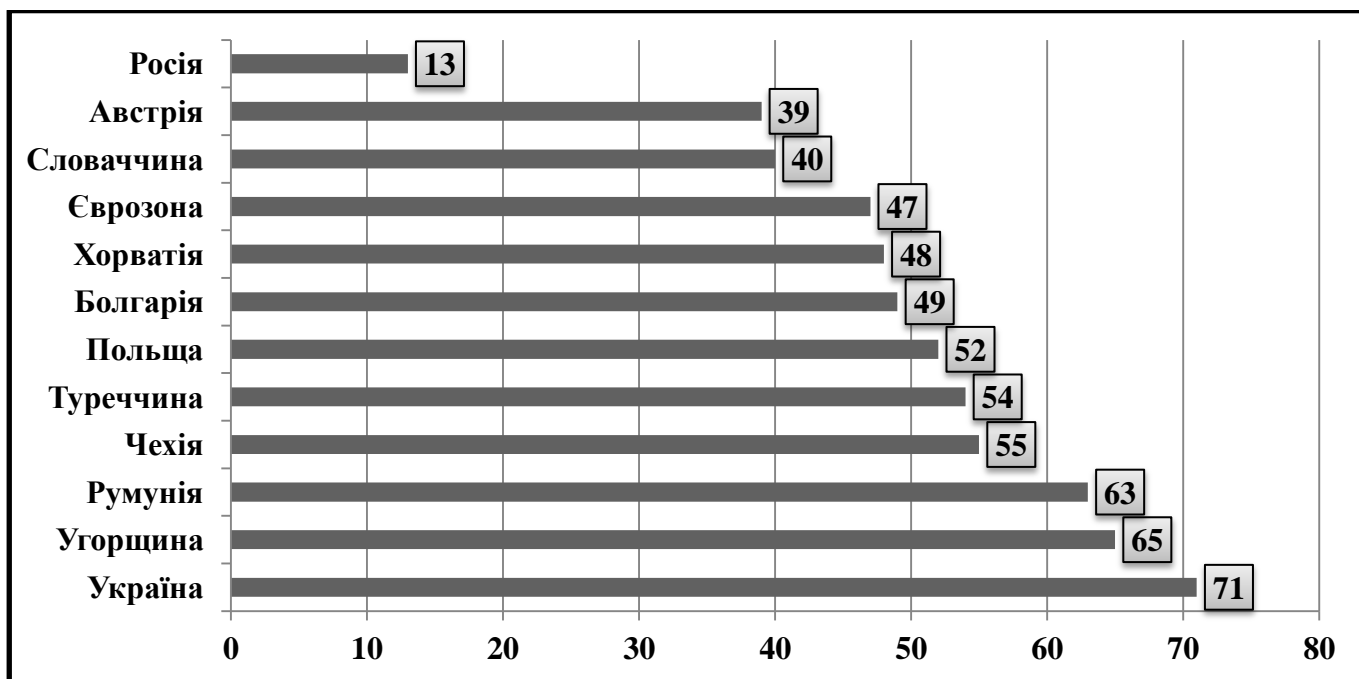

Рис. 2.8. Частки сільськогосподарських земель від загальної площі у різних країнах, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО).

Ще однією вагомою перевагою України як виробника є значно нижчі витрати на виробництво сільськогосподарської продукції. Так, витрати на вирощування озимої пшениці в Австралії складають 205 доларів США/т, Великобританії та

Канаді близько 180 доларів США/т, Бразилії –155 доларів США/т, а в Україні лише 80 доларів США/т [98].

Крім того, витрати на оренду землі та витрати на оплату праці відрізняються в різних країнах світу. Так, в Іспанії, наприклад, найбільша вартість щодо оренди земельної ділянки, яка складає 260 доларів США/га та відповідно найвища оплата праці робітників в обсязі 25 доларів США/годину. Також висока вартість оренди землі та оплата часу роботи у Великобританії – 255 доларів США/га та 22 долари США/годину відповідно [76].

В Україні ж серед представлених країн вартість оренди земельної ділянки для вирощування сільськогосподарської продукції є найменшою, як і оплата праці людей, що працюють на полях і складає 40 доларів США/га та 2 долари США/годину відповідно. Інакше кажучи, оренда землі в Україні майже в 9 разів менша, ніж у Іспанії та Великобританії і навіть у 3,5 рази менша, ніж в Угорщині, а оплата праці аж в 12 разів менша, ніж в у Іспанії та Великобританії.

Отже, з огляду на все сказане вище, доцільно констатувати, що Україна, навіть не дивлячись на повномасштабне вторгнення РФ, впевнено входить в десятку найбільших виробників основних видів продукції агропромислового сектору, як за валовим обсягом виробництва, так і за обсягом задіяних посівних площ [41].

Слід зазначити, що Україна забезпечувала продовольством близько 400 мільйонів людей світу – це без врахування власних громадян. Без сумнівів, Україна – визначальний гравець на світовому ринку продовольства, адже забезпечує 48 % світового ринку соняшникової олії, провідні позиції в експорті курятини, яєць, пшениці. Крім того, згідно із даними аналітиків лише Єгипет імпортує з України 80% пшениці, Ліван – понад 50 %.

Коли ж почали руйнуватися ланцюги постачання через війну, розпочату Росією проти України, європейські та світові політики нарешті зрозуміли її роль на цій арені. Так, залежність світу від українських зернових культур може стати серйозною проблемою в разі продовження війни та загострення геополітичної ситуації. Згідно з даними Світового банку, країни з низьким і середнім рівнем

доходів можуть стати жертвами «посилення голоду та відсутності продовольчої безпеки» в результаті вторгнення росії в Україну [13].

За понад місяць війни ціни у світі підскочили на продовольство в середньому на 13 %. Причому це є найбільшим стрибком за останні 60 років. Це, в свою чергу, призвело до зростання у ціні на: рослинні олії – 23 %, крупи – 17 %, цукор – 7 %, м'ясо – 5 % [95].

Крім того, майже увесь експорт йшов через українські морські порти на півдні. Однак в умовах сьогодення це є практично неможливим. Також внаслідок війни були встановлені обмеження на експорт агропродукції, а кожна посівна вважається однією з найважливіших за всю історію. Безумовно, українські аграрії – герої, адже проводити посівну під ракетними обстрілами не так вже і легко. Не варто забувати і про зірвану посівну на тимчасово окупованих територіях. Все це в сукупності досить негативно позначається на розвитку агропромислового сектору України та ставить під загрозу її існування на світовому продовольчому ринку [64].

Експортний потенціал аграрного сектору України відображений в табл. 2.5:

Таблиця 2.5

Експортний потенціал аграрного сектору України у 2022/2023 роках

Показник	Місце в світі за експортом
Соняшникова олія	1
Ріпак	3
Кукурудза	3
Пшениця	6
Курятина	4
Соя	5

Примітка. Складено автором за даними «Український клуб аграрного бізнесу» (УКАБ).

Отже, наведені дані свідчать, що Україна відіграє стратегічну роль на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Її потенціал у виробництві зернових культур, олійних насіння, соняшнику, а також великого резерву під іншими видами сільськогосподарських культур забезпечує їй ключову позицію на глобальному ринку.

Агропромисловість є однією з провідних галузей економіки України з точки зору частки у валовому внутрішньому продукті (ВВП) та зайнятості населення. Це відображає значний внесок цієї сфери у формування економічного обсягу країни та забезпечення працевлаштування для значної частини населення.

Тому не дивно, що агропромисловість є однією з провідних галузей держави за часткою ВВП та зайнятістю населення, хоча в останні роки спостерігається стійка тенденція до скорочення даного показника [62], (рис. 2.9.):

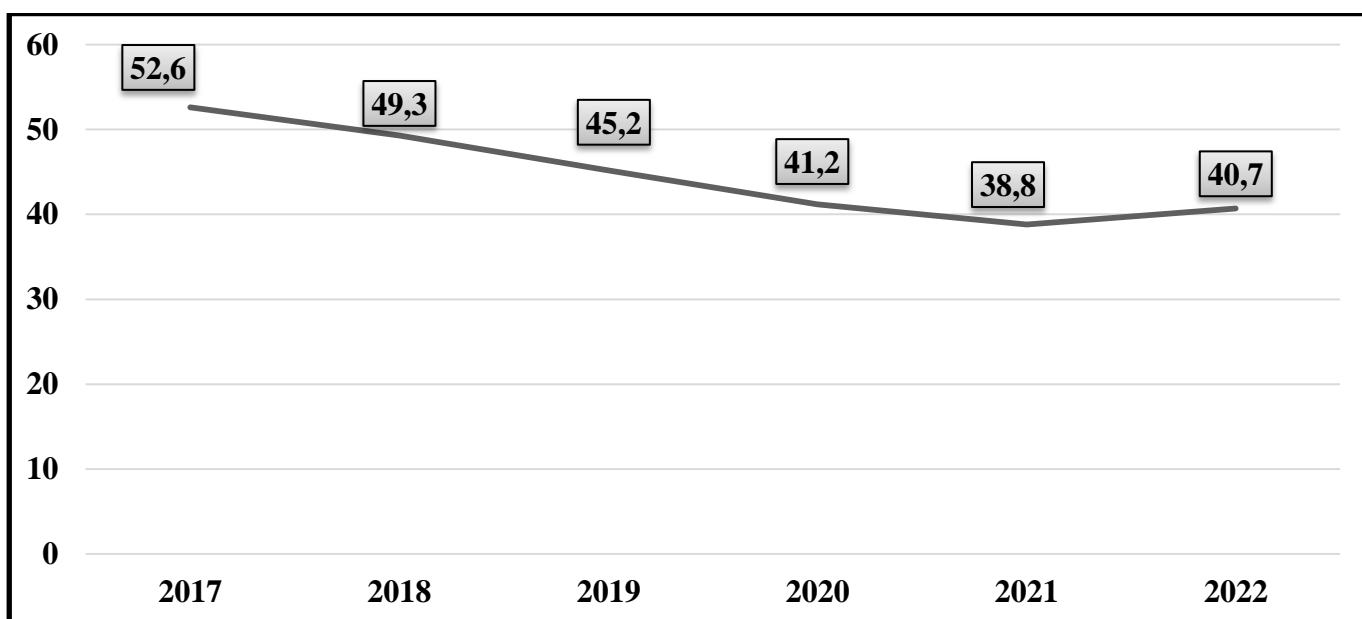

Рис. 2.9. Частка продукції сільського господарства у валовому внутрішньому продукті України у 2017 – 2022 рр., (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Таким чином, Україна була і залишається однією з провідних країн світу, які експортують основні зернові культури, соняшникову олію, ріпак, сою тощо. Потрібно зазначити, що Україна має суттєвий потенціал для покращення власних позицій на світовому продовольчому ринку, однак російська агресія вкрай негативно вплинула на аграрний сектор України і під загрозу потрапила продовольча безпека в усьому світі.

2.3. Структурні зміни експорту сільськогосподарської продукції України в контексті війни

Як відомо, у 2020 році світ був в стані застою під час пандемії Ковід-19. Проте 2021 рік охарактеризувався відновленням та стрімким зростанням світової економіки. Так, якщо у 2020 році зменшення споживання у світі спричинило велике зниження виробництва і, відповідно, зменшення потреби у сировини, то вже у 2021 році попит стрибнув так швидко, що виробники не встигали його задовольняти, що призвело до світового зростання цін на сировину. Потрібно сказати, що для сировино-орієнтованої економіки України це означало відновлення економіки і зростання номінального ВВП у 2021 році більше ніж на 3 %.

Отже, з огляду на це можна сказати, що зовнішня економіка України у 2021 році показала позитивну динаміку відновлення після пандемії Ковід-19, під час якої торгівельні операції між країнами у світі були скорочені. За підсумками 2021 року експорт зріс на 38 %, а імпорт – на 35 % порівняно з 2020 роком. Водночас у 2021 році збільшилося негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами, а саме різниця між експортом та імпортом становила 5,2 млрд доларів США порівняно з сальдо за 2020 рік розміром 5,0 млрд доларів США [88].

Необхідно сказати, що значні відсоткові показники зростання у 2021 році порівняно з 2020 роком зумовлені ефектом низької бази порівняння, так як у всьому світі було скорочення товарообігу через обмеження у зв'язку з пандемією. В даному випадку більш доречним є розгляд приросту товарообігу з 2019 року, порівняно з яким приріст у 2021 році склав 28 % [35].

У 2022 році у результаті повномасштабного вторгнення відбувся обвал зовнішньої економіки України за рахунок скорочення експортного виробництва, а також ускладнення, а в деяких областях і унеможливлення, експортної логістики. В той же час єдиним кордоном, через який тримався зовнішньоекономічний зв'язок України зі світом, залишився західний кордон, котрий мав обмежену пропускну

спроможність через перенавантаження. Відповідно сальдо зовнішньої торгівлі товарами не тільки зберегло негативну тенденцію, а й у грошову еквіваленті значно зросло і становило 15,3 млрд доларів США. Зокрема, причинами такого різкого збільшення негативного сальдо було збільшення вартісних обсягів ввезення ряду продукції для задоволення потреб на території України, а саме:

- паливно-енергетичних товарів;
- машин, устаткування й транспорту;
- продукції хімічної промисловості.

На рис. 2.10 відображено скорочення експорту та імпорту у 2022 році порівняно з довоєнним часом [62].

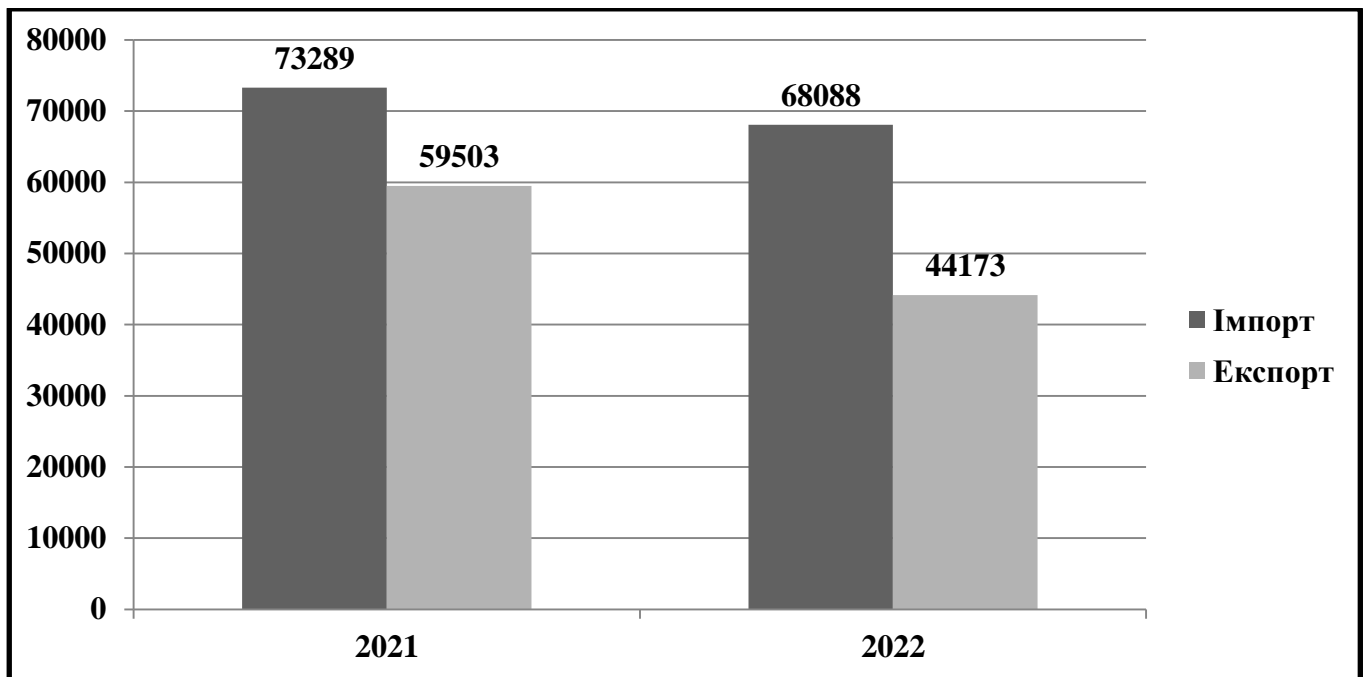

Рис. 2.10. Стан зовнішньої торгівлі товарами у січні-грудні 2021 року та 2022 року, (млн дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Необхідно зауважити, що в реальності негативний вплив військових дій на експорт та імпорт України є ще більш серйозним, оскільки офіційна зведена статистика враховує два довоєнні місяці, а саме: січень і лютий 2022 року, за які Україна успішно економічно відновлювалася після пандемії Ковід-19, і за

прогнозами, 2022 рік мав стати одним із найуспішніших для української зовнішньої торгівлі. На рис. 2.11 відображено зміни у щомісячних обсягах товарної структури імпорту за 2021 та 2022 роки відповідно [62].

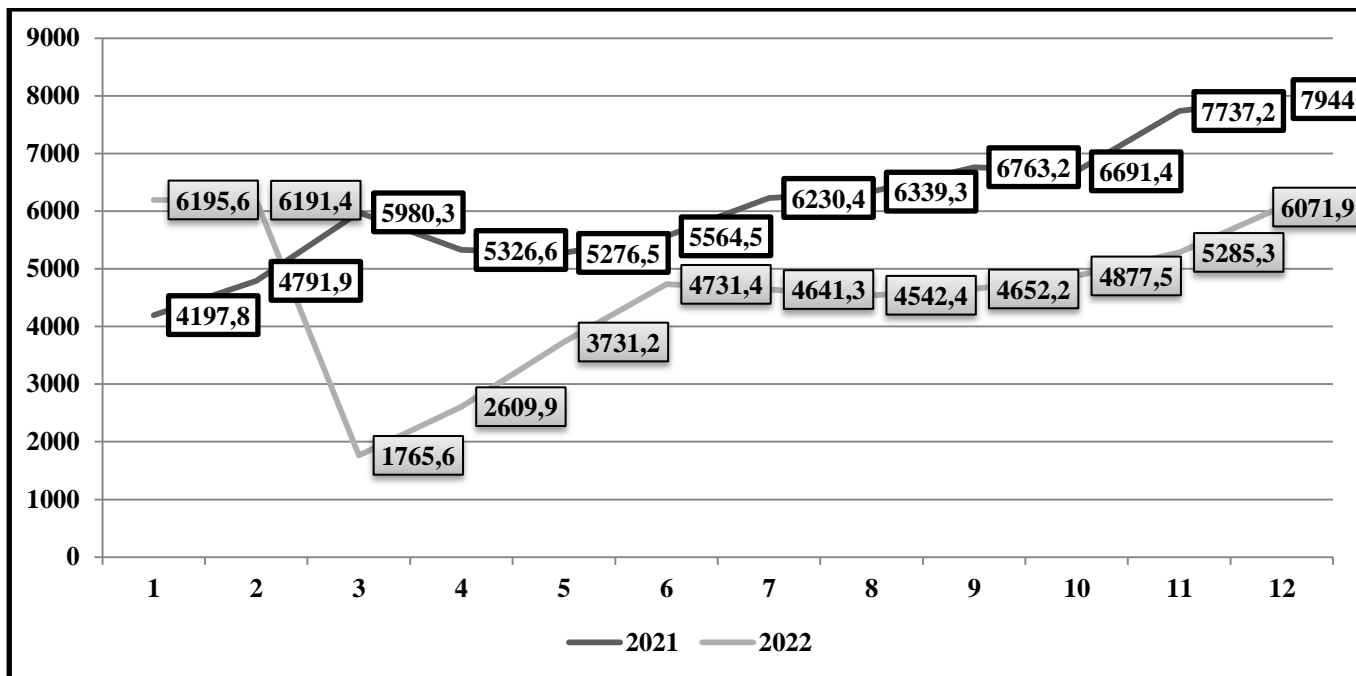

Рис. 2.11. Щомісячні обсяги товарної структури імпорту в 2021 році та 2022 році, (млн дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Отже, наведені дані демонструють, що після перших двох місяців 2022 року відбувся обвал імпорту приблизно вдвічі. Для забезпечення функціонування економіки в умовах воєнного часу, 25 лютого 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив перелік товарів критичного імпорту. Слідом Кабінет Міністрів видав рекомендації Національному банку України щодо забезпечення відповідного здійснення транскордонних валютних платежів за операції з імпорту товарів, що зазначені в переліку товарів критичного імпорту. Серед товарів критичного імпорту було зазначено все, що потрібно для підтримки виробництва, так як економіка України залежна від енергоносіїв, та лікування населення, передусім: нафта та нафтопродукти, гази нафтові і вугілля; лікарські засоби та медичні вироби різного призначення. Важливим питанням

для України було проведення майбутніх весняно-польових робіт та безперервного забезпечення населення продовольством, для цього в перелік було занесено: добрива, сільськогосподарську техніку, насіння тощо. 9 липня 2022 року Кабінет Міністрів скасував перелік товарів критичного імпорту за проханням Європейської Бізнес Асоціації, тому що постанова обмежувала імпорт товарів під час воєнного стану та накладала обмеження щодо розрахунків у валюті. Слідом Кабінет Міністрів ввів нову постанову про Перелік послуг, робіт, прав інтелектуальної власності, інших немайнових прав, призначених для продажу (оплатної передачі), яка скасувала валютні обмеження для розрахунків за будь-які товари, відповідно було скасовано і Перелік критичного імпорту товарів, залишилися тільки обмеження щодо імпорту послуг.

Відновлення після пандемії позитивно відобразилося на українському експорті товарів, який за підсумками 2021 року у порівнянні до 2020 року зріс на 38 % і становив 68,1 млрд доларів США . Отже, у 2021 році експорт зростав майже щомісячно і мав виражену тенденцію до зростання і в майбутньому [62], (рис. 2.12.):

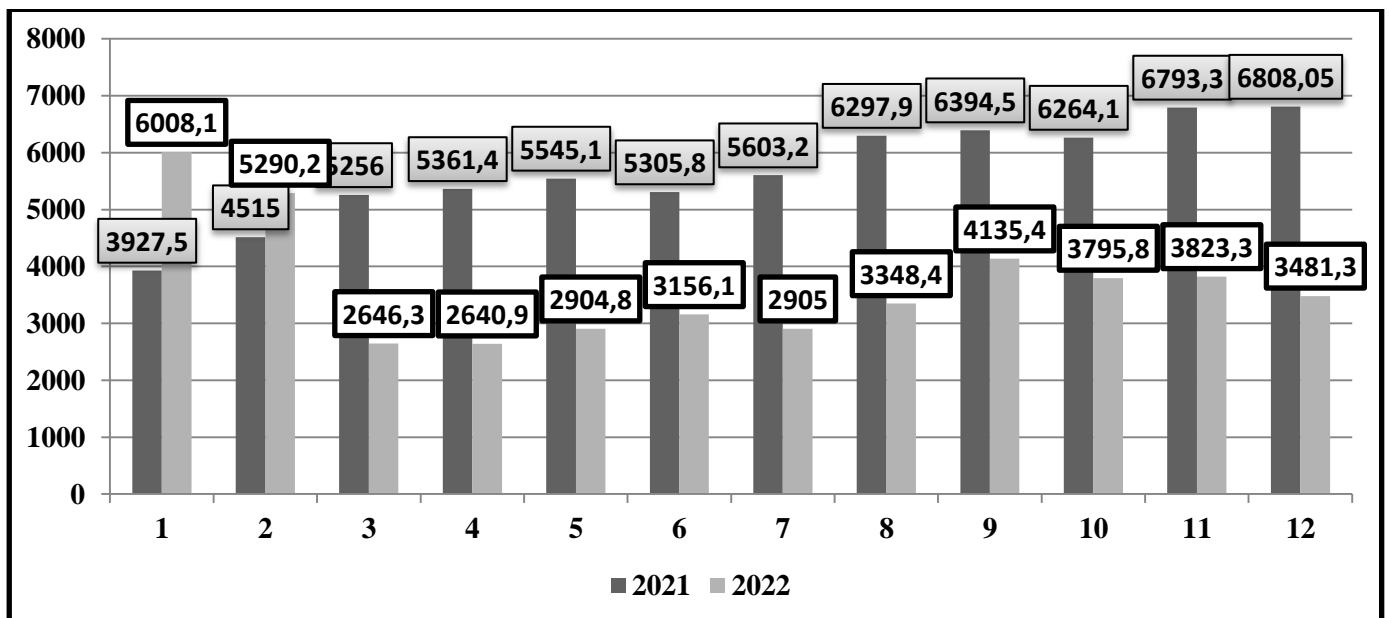

Рис. 2.12. Щомісячні обсяги товарної структури експорту

В 2021 році та 2022 році, (млн дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Слід зазначити, що головною особливістю українського експорту після епідемії є збільшення надходжень від експорту товарів, але зменшення фізичних обсягів, що пов'язано зі зростанням світових цін і зростанням попиту на товари, що призвело до Експорт України. Головним чином залізної руди, металів, соняшникової олії та зерна.

Світовий банк тоді прогнозував, що світові ціни впадуть після загального зниження попиту, що створило для України ризик того, що вона не зможе отримати відповідний вартісний дохід від скорочення фізичних обсягів експорту. Ця тенденція призвела до змін у структурі експортних товарів та коригування пріоритетних галузей. Водночас перші негативні наслідки війни відчулися одразу в березні: експорт впав на 50% порівняно з лютим 2022 року. Відновлення експорту почалося в травні 2022 року, але було повільним. Через блокаду чорноморських портів України вересень 2022 року став найбільшим експортом (\$4,135 млрд) з початку військової агресії [60].

Велика світова подія – ініціатива створення «зернового коридору» була введена в дію 22 липня 2022 року: Україна підписала угоду з Туреччиною та ООН про експорт зерна з українських портів у Стамбулі. Російська федерація підписала дзеркальну угоду. «Зерновий коридор» вирішує одну з логістичних проблем українського експорту, зберігає позиції України на світовому ринку як основного постачальника сільськогосподарської продукції, зменшує економічний колапс і покращує позиції місцевих агровиробників. Тому в даному випадку можна з упевненістю сказати, що основу українського експорту військового часу складає продукція агропромислового комплексу, обсяг продажів якої у 2022 році склав 23,3 млрд доларів.

Цей показник зазвичай на 16% нижчий, ніж у 2021 році, але через різноманітні ризики та зовнішні негативні чинники, варто зазначити, що уряд докладас максимум зусиль для реалізації цієї діяльності. Основним фактором, що сприяє цьому явищу, є, звичайно, вищезгадана Чорноморська продовольча ініціатива, підписана між Україною, Росією, Туреччиною та ООН, яка дозволяє трьом українським портам експортувати зернові вантажі та добрива за попередньою авторизацією. Домовитися

про гуманітарний коридор від Чорного моря до Стамбула, проходження інспекції та забезпечення безпеки вантажу та екіпажу.

Також слід зазначити, що до повномасштабного вторгнення Україна та росія були найбільшими у світі експортерами сільськогосподарської продукції, експортуючи разом близько 30% пшениці, 20% кукурудзи та 75% соняшникової олії. З початком війни весь цей експорт припинився, що призвело до різкого зростання світових цін на сільськогосподарську продукцію.

В країнах Африки та Близького Сходу купівельна спроможність значно знизилася. Пандемія COVID-19 порушила ланцюжки поставок, що разом із війною призвело до кризи. Таким чином, підписання харчової угоди дозволить знизити ціни на продукти харчування до 20% порівняно з березнем 2022 року. Доцільно детальніше проаналізувати ситуацію зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією за півтора роки війни за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Станом на липень 2023 року обсяг експорту сільгосппродукції становить 74,7 млн тонн, з них на кукурудзу припадає 44%, пшеницю – 32,36%, соняшкову олію – 8,42%, ріпак – 4,58%, сою – 4,75%. Якщо розглядати експорт вантажів з точки зору виду транспортування, то провідне місце в експорті займають морські перевезення з обсягом транзитних вантажів 53,8 млн. тонн, з яких 13,8 млн. тонн експортовано залізницею, 6,2 млн. тонн – автомобільним транспортом, 8 млн т сільськогосподарської продукції перевезено поромами. Водночас основними країнами-експортерами є країни ЄС. Згідно зі статистикою Statista, у 2022 році країни ЄС експортували продукції на 12,9 млрд доларів США, що на 5,24 млрд доларів США більше, ніж у попередньому році [54].

Отже, можна зробити висновок про переорієнтацію українського експорту на країни Європи. Але якщо говорити про український аграрний експорт, то варто проаналізувати результати Чорноморської продовольчої угоди, яка фактично набула чинності 1 серпня. У 2022 році, коли перше судно з 26 тис. тонн кукурудзи вийшло з порту Одеси до Лівану, Росія призупинила дію угоди 17 липня 2023 року, а також завдала ракетного удару по інфраструктурі порту, в результаті чого стався цей

інцидент. Знищено 60 тис. тонн зерна. За даними Управління з координації гуманітарних питань ООН, за цей період Україна експортувала 32,9 млн тонн сільськогосподарської продукції, з яких 51,4% становила кукурудза [60], (рис.2.13.):

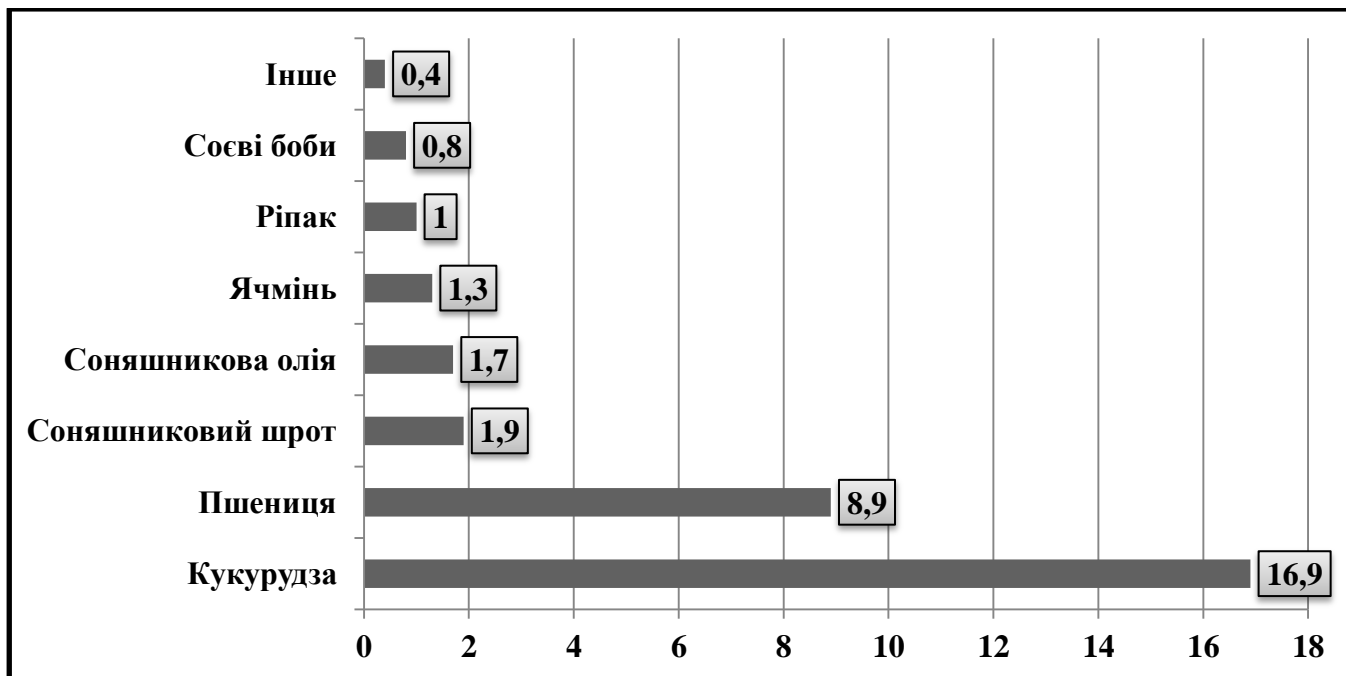

Рис. 2.13. Експорт зерновим коридором за типами сільськогосподарських культур (серпень 2022 – липень 2023 рр.), (млн. тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними з електронного джерела «Укрінфом».

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, за період функціонування зернового коридору всього експортовано 66,8 млн т зернових та олійних культур, з яких 49,3 % – зерновим коридором. Зокрема, найбільшим імпортером зернового коридору є Китай, куди вивезено близько 8 млн т вантажів, на 2-му місці Іспанія – 6 млн т, на 3-му – Туреччина – 3,2 млн т.

Якщо розглянути за регіонами, то до Азії експортовано 16,1 млн т, до Європи – 12,8 млн т, до Африки – 4 млн т. В цілому ж усі наведені дані свідчать про те, що зернова ініціатива як для України, так і для всього світу є надзвичайно важливою. Однак на сьогодні потрібно шукати альтернативні варіанти, оскільки система безпеки у Чорному морі повністю зруйнована.

Таким чином, 2021 рік характеризувався відновленням зовнішньої економіки України на тлі всесвітньої реабілітації після пандемії Ковід-19. Прогнози щодо 2022 року були дуже оптимістичними, передбачався ще більший ріст зовнішньої економіки, на жаль, повномасштабне вторгнення спричинило обвал зовнішньої торгівлі. Зокрема, експорт сільськогосподарських товарів після повномасштабного вторгнення росії був можливий завдяки «зерновому коридору» та географічному положенню агропідприємств. Крім того, подібні обставини призвели до переорієнтації українського експорту на європейські країни.

Висновки до розділу 2

Таким чином, наразі на глобальний продовольчий ринок здійснюють вплив різноманітні обмежувальні фактори, які викликають глибинні процеси у світовій економіці. Все це, в свою чергу, не дозволяє прогнозувати надто високі темпи приросту продовольчих та сировинних ресурсів у віддаленій перспективі. Крім того, негативні тенденції формування продовольчих ресурсів здійснюють та будуть здійснювати депресивний вплив на продовольчий ринок, як в цілому, так і окремих країн. Причому в даному випадку економічне становище даних країн не має суттєвого значення.

Щодо місця України на глобальному продовольчому ринку, то тут варто відзначити, що Україна була і залишається однією з провідних країн світу, які експортують основні зернові культури, соняшникову олію, ріпак, сою тощо. Більш того, Україна має суттєвий потенціал для покращення власних позицій на світовому продовольчому ринку, однак російська агресія вкрай негативно вплинула на аграрний сектор України і під загрозу потрапила продовольча безпека в усьому світі. Крім того, війна з росією сприяла переорієнтації українського експорту на європейські країни.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Дослідження сучасних тенденцій розвитку АПК України в умовах війни

Україна – країна з потужним агропромисловим потенціалом і широкими перспективами розвитку сільського господарства. Зокрема, як зазначалося вище, наявність у ньому якісних земельних ресурсів свідчить про можливість ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Слід зазначити, що аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю національної економіки України, що забезпечує національну продовольчу безпеку та продовольчу незалежність. Крім того, виробничий потенціал українського аграрного сектору значно перевищує потреби внутрішнього ринку і може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективною інтеграції у світовий економічний простір. З іншого боку, зростання аграрних економічних доходів сільського населення, яке становить понад третину населення країни, має мультиплікативний вплив на розвиток інших галузей [106].

Однак із вторгненням російських військ в Україну 24 лютого 2022 року аграрний сектор та країна в цілому стикаються з новими та складнішими викликами. Слід сказати, що все це створює нові умови для функціонування сільськогосподарських підприємств і потребує досліджень у цьому напрямі з урахуванням нових факторів, які зумовлюють актуальність даного питання. Тому перш за все слід зазначити, що АПК України займає друге місце в структурі всієї національної економіки після промислового виробництва. Крім того, сільськогосподарська продукція є однією з найбільших складових сучасного українського експорту. Сприятливі кліматичні та природні умови для розвитку сільського господарства зумовили те, що Україна сьогодні входить до числа найсильніших виробників сільськогосподарської продукції та займає лідируючі

позиції серед експортерів у сучасному світі. Загалом агропромисловий комплекс України має високі показники інвестиційної привабливості та оцінюється як перспективний комплекс, який ще під час війни викликав інтерес іноземних та українських інвесторів [51].

Варто зазначити, що станом на початок 2022 року галузі, задіяні в агросекторі, забезпечували роботою майже 14% населення. У цьому секторі зосереджено понад чверть усіх виробничих фондів, що становить майже 15% ВВП країни. Капітальні інвестиції в сільське господарство складають 10% від загального обсягу інвестицій в економіку України. Близько 30% галузей народногосподарського комплексу включені у відтворювальні зв'язки з аграрним сектором. Близько 70% усіх вироблених в країні споживчих товарів виробляється із сільськогосподарської сировини. У роздрібній торгівлі продукти харчування становлять приблизно 50% від загального обсягу операцій. Агропромисловий комплекс України включає спеціалізовані підприємства та організації, які виробляють і переробляють сільськогосподарську продукцію, транспортують і збувають її, правильне зберігання. Також було наведено огляд сільськогосподарських компаній, які забезпечують вивільнення виробничих фондів, ремонтують техніку та обладнання, проводять науково-дослідні роботи та впроваджують їх результати в галузі сільського господарства та тваринництва.

Зокрема, структура галузей агропромислового комплексу України відображена на рис. 3.1.

Загалом же агропромисловий комплекс України здійснює виробництво продовольчих та непродовольчих товарів, що отримуються шляхом проведення переробки сировини сільського господарства. Ті сектори комплексу, які виконують переробку продукції тваринництва або рослинництва, іменують галузевими. Відокремлюють серед них такі, що виконують переробку продукції рослинництва – зернопродуктовий, плодоконсервний та овочеконсервний, бурякоцукровий, промисловість переробки льону, та ті, що спеціалізуються на переробці продуктів тваринництва – м'ясна, молочна промисловість, переробка продуктів птахівництва [62].

1. Фондоутворюючі галузі	<ul style="list-style-type: none"> • будівництво об'єктів сільського господарства, машинобудування, розробка і виробництво спеціалізованої техніки та машин для оснащення галузей комплексу в сфері переробки, оптової та роздрібною торгівлі, закладів громадського харчування, виробництво спеціалізованих хімікатів, добрив різного типу, виробництво комбікормів;
2. Сільське господарство	<ul style="list-style-type: none"> • Це найбільший і головний сегмент, що складається з тваринництва та рослинництва;
3. Переробні галузі	<ul style="list-style-type: none"> • Включають в себе харчову промисловість, частину легкої промисловості, аграрні компанії, що спеціалізуються на зберіганні, та продажу вже готової продукції в сфері;
4. Інфраструктурні галузі	<ul style="list-style-type: none"> • Спеціалізуються на транспортуванні, оснащенні зв'язком, постачанні тепла, енергії та води, також вузькопрофільні навчальні та наукові заклади

Рис. 3.1. Структура галузей, що утворюють АПК України.

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Крім того, територіально відокремлюють пункти, центри, кущі, та вузли АПК. Також розподіляють сектори АПК зонально – розташовані в Поліссі, Степу та Лісостепу України.

Окремо варто розглянути харчову промисловість, що є важливою ланкою АПК. Окреслюють три категорії галузей в харчовій промисловості:

– що здійснюють переробку нетранспортабельних або мало транспортабельних сировин, з високими нормами витрат, і коротких термінах зберігання, та транспортабельні сировини, що мають довгий термін зберігання –

спиртові, цукрові, консервні, крохмале-патокові, олійна, жирова та маслоробна промисловості;

– що переробляють транспортабельні сировини, та виробляють продукцію з малою транспортабельністю, чи з обмеженими термінами зберігання, розташовані в зонах реалізації – кондитерське, макаронне виробництво, хлібопекарні, пивоварні, молочне виробництво, безалкогольні напої, слабоалкогольні напої;

– що можуть розташовуватись як поряд з джерелами сировини, так і в зонах реалізації продукції, а також такі, що можуть мати територіально відокремлені стадії технологічних процесів – м'ясна, борошномельна, тютюн та виноробство.

Як зазначалося вище, вітчизняний аграрний сектор зіткнувся з серйозними наслідками війни в Україні, а також зазнав значних втрат через повномасштабне вторгнення. Зокрема, згідно з дослідженням, проведеним Мінагрополітики України та Київською школою економіки, загальний збиток агросектору від вторгнення рф станом на 2022 рік становить 6,6 млрд. дол. США. Непрямі збитки, викликані скороченням виробництва, блокадою портів і збільшенням витрат на виробництво, склали 34,25 млрд доларів США, з яких рослинницький сектор втратив 11,2 млрд доларів через зниження показників виробництва, а 348,7 млн доларів втратив сектор тваринництва.

Скорочення процесів виробництва озимих культур призвело до збитків на 3 мільярди доларів США, а збитки в секторі багаторічних культур склали 322 мільйони доларів США. Крім того, варто згадати збитки через проблеми з логістичними процесами – 18,5 млрд. дол. США. Крім того, 2653 суб'єкти господарювання українського АПК зазнали збитків через вторгнення рф. При цьому на 9 тис. га зменшилася площа багаторічних насаджень, на 1,9 млн га – площа оброблених земель [104].

У зв'язку з розмінуванням території необхідно обстежити та розмінувати територію площею близько 1 млн га. Собівартість виробничого процесу зросла через зростання цін на паливо, добрива та врожай. Слід зазначити, що значної шкоди завдано рослинництву. Показник виробництва на 35-40% нижчий за 2021 рік, що пов'язано зі зменшенням посівних площ та нижчими показниками врожайності.

Крім того, за даними Мінагрополітики, продовольчі втрати внаслідок викрадення окупантами склали близько 500 тис. тонн, десятки тисяч тонн соняшникової олії та значну кількість овочів. Значних втрат зазнало й тваринництво.

За повідомленнями профільних відомств, у птахівництві та свинарстві знищено близько 15-20% великої рогатої худоби та худоби. Виробництво продукції тваринництва в постраждалих районах значно впало. Навпаки, за оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, українські сільські домогосподарства зазнали втрат через війну приблизно на 2,25 мільярда доларів. Серед них збитки у рослинництві становили приблизно 1,26 мільярда доларів США, а збитки у тваринництві – приблизно 980 мільйонів доларів США.

В Україні через війну скоротили виробництво 25% сільськогосподарських продуктів, у прифронтових районах – 38%. Проте подібні ситуації не зупинили діяльність українського агросектору. Натомість він продемонстрував високий ступінь стійкості до ризиків військового часу [46].

Особливо під час війни кількість зібраного врожаю в кожній групі в 1,5-3 рази перевищувала потребу для внутрішнього споживання. На кінець грудня 2023 року аграрії намолочили 79,2 млн тонн, у тому числі 58,4 млн тонн зернових і зернобобових культур, 20,8 млн тонн олійних культур і 11,9 млн тонн цукрових буряків. Треба сказати, що це завдяки високій урожайності продовольчих культур (до 55 ц/га). За оцінками УКАБ, виробництво зернових в Україні у 2023 році зросте на 10% порівняно з 2022 роком, а олійних – на 18%. Виробництво цукрових буряків порівняно з 2022 роком зросло на 29% [99].

Станом на початок січня 2024 року очікується обмолочено 90% кукурудзи. Загалом, згідно з уточненими прогнозами Мінагрополітики, у 2023 році аграрії можуть зібрати 81,3 млн тонн зернових та олійних культур завдяки кращим за очікування посівам пізніх термінів дозрівання, у тому числі 59,7 млн тонн зернових та олійних культур. Виробництво олійних культур склало 21,6 млн тонн.

Що стосується потреб внутрішнього ринку в м'ясі та м'ясопродуктах, то до 2023 року ці потреби будуть повністю задоволені. Загалом споживання свинини, яловичини та птиці на душу населення зросте з 54,1 кг у 2022 році до 54,7 кг у 2023

році. У середньому українці споживали 27 кілограмів птиці та 7,4 кілограма яловичини на людину у 2023 році. Для порівняння, у 2022 році ці показники становили 26,2 кг та 7 кг відповідно. Водночас скоротилося споживання свинини.

Таким чином, у 2023 році українці споживали 19,8 кілограма свинини на рік, а у 2022 році – 20,3 кілограма. Відповідно зросло і виробництво: м'яса птиці зросло на 32 тис. тонн (1,285 тис. тонн), виробництва яловичини – на 4 тис. тонн (272 тис. тонн). Збільшення власного виробництва призвело до скорочення імпорту трьох видів м'яса на 52 тис. тонн до 108 тис. тонн; [103].

Крім того, варто відзначити поступове відновлення вітчизняного молочного агробізнесу. На початок 2023 року виробництво молока на підприємстві вийшло на довоєнний рівень і склало 2 млн 807 тис. тонн (2 млн 7677 тис. тонн у 2021 році), збільшившись на 6% порівняно з 2022 роком, і поступово нарощує виробництво овочів. Порівняно з 2022 роком площі посівів цибулі та моркви в Україні у 2023 році зросли на 8,1% та 6,1% відповідно. Площа посіву капусти зросла на 1,7%. На 2% зросли посіви картоплі, на 7% – цукрових буряків. На початку листопада 2023 року українські аграрії зібрали майже 29 млн. т. овочів [62], (рис.3.2.):

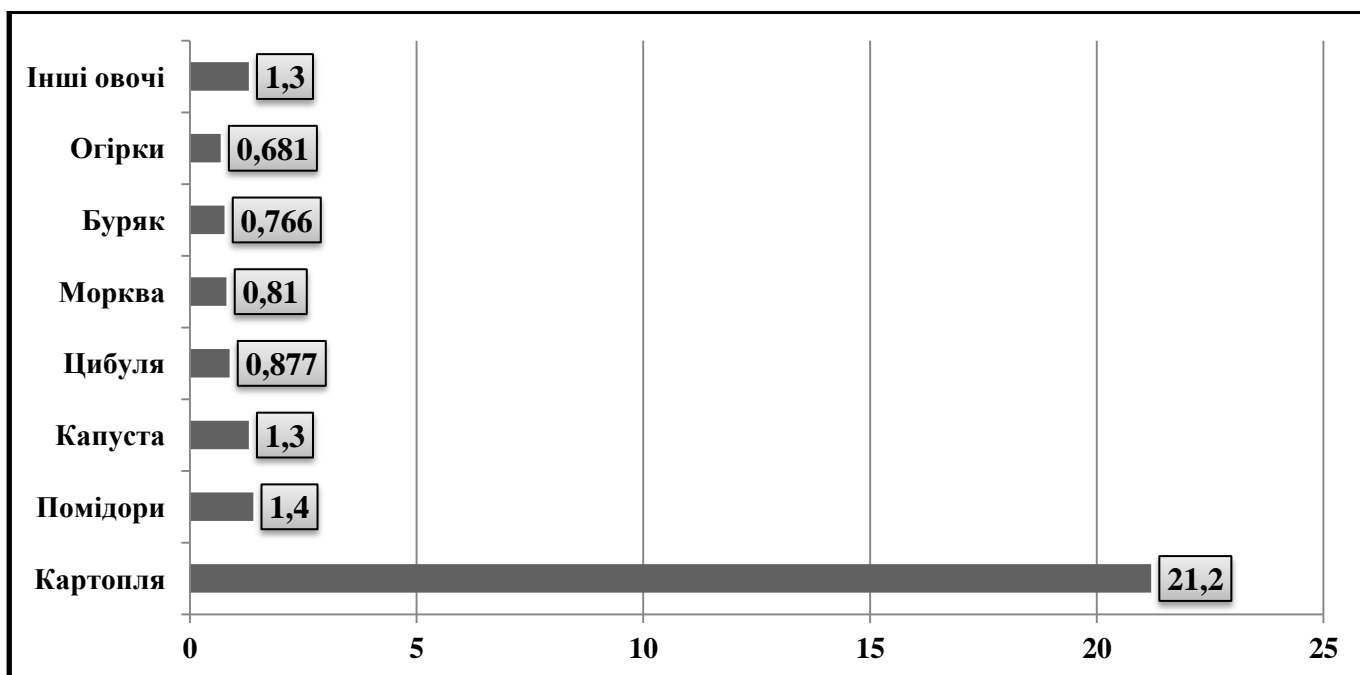

Рис. 3.2. Обсяги врожаю овочів в Україні у 2023 році, (млн тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Отже, найбільший урожай у 2023 році має картопля – 21,2 млн тонн, крім того, помідори – 1,4 млн тонн, капуста – 1,3 млн тонн, цибуля – 877 тис. тонн, морква – 810 тис. тонн, буряк – 766 тис. тонн, у тому числі 681 тис. тонн огірків та 1,3 млн тонн інших овочів. Водночас у третьому кварталі 2023 року значно зросли поставки овочів через надзвичайно сприятливі погодні умови та збільшення виробництва в окремих областях. Ціни на овочі у 2023 році залишаються нижчими, ніж у 2022 році, через високий урожай і збільшення виробництва.

Зокрема, вартість борщового набору (картопля, цибуля, морква, капуста та буряк) подешевшала на 11% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Найбільше подешевшали цибуля та морква – на 48% та 33% відповідно. Ціни на картоплю значно зросли, але залишаються одними з найнижчих у Європі. Щодо потреб громадян у плодово-ягідних культурах, то можна сміливо стверджувати, що вони задовольняються повністю, хоча внаслідок війни втрачено 25% ягідників та 20% садів. Вінницька, Чернівецька, Хмельницька, Дніпропетровська, Львівська та Полтавська області є найбільшими виробниками фруктів і ягід і цілком здатні задовольнити попит на цю продукцію [95].

З метою розвитку галузі садівництва в Україні уряд надає грантову підтримку сільгоспвиробникам для створення та розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства, зокрема у 2023 році надаватимуться гранти на нові сади з посівною площею Понад 2000 га. Адже аграрний експорт поступово відновлюється. Хоча, як зазначалося вище, експортні показники з початку повномасштабного вторгнення знизилися через блокаду морських портів, що стало чинником, що вплинув на продажі вітчизняної агропродукції нижче собівартості у весняний період. Так само позначається руйнування аграрного сектору та інфраструктури.

Внаслідок бойових дій були пошкоджені або повністю зруйновані сільськогосподарські об'єкти, склади, важливі енергетичні центри, виробничі підприємства, транспорт і основні транспортні зв'язки. Задokumentувати втрату спецтехніки внаслідок пошкодження або крадіжки. Тому агропромисловий комплекс України є найбільшим первинним (базовим) комплексом в економіці країни. Зокрема, агропромисловий комплекс включає всі види виробництва і

виробничих послуг, створені та розвиваються з метою виробництва кінцевих споживчих товарів із сільськогосподарської сировини [98].

Агропромисловий комплекс України складається з чотирьох основних секторів: фондоутворення, безпосередньо сільське господарство, переробка та інфраструктура. Сьогодні агропромисловий комплекс України вважається пріоритетним сектором національної економіки та потужним рушієм майбутнього економічного зростання країни. Саме він повинен забезпечити зростання Підвищення конкурентоспроможності української економіки на основі використання конкурентних переваг з урахуванням сучасних аспектів інноваційно-інвестиційної діяльності.

3.2. Проблеми та шляхи подолання щодо розвитку аграрного сектору України в період військової агресії

Україна має розвинений продовольчий комплекс, який спроможний не лише повною мірою забезпечити населення країни харчовими продуктами, а й формувати активну позицію країни на міжнародних ринках низки ключових агропродовольчих товарів. Завдяки традиційно потужному продовольчому експорту Україна є одним із гарантів світової продовольчої безпеки. Однак повномасштабне вторгнення РФ стало справжнім шоком і справжнім випробуванням для українського агросектору. Водночас в умовах тотальної війни остання змогла продемонструвати достатні можливості для виробництва сільськогосподарської сировини та постачання продуктів харчування на внутрішній і зовнішній ринки. Водночас через низькі ціни на вітчизняні зернові та олійні культури, труднощі з експортом, обмежену матеріально-технічну базу, інфраструктуру та можливості відновлення виробництва сільськогосподарське виробництво зазнало великих втрат. Відновити землеробство на постраждалих від війни землях. Руйнування росією Каховської ГЕС і неможливість ведення пов'язаної з нею сільськогосподарської діяльності на затоплених землях мало катастрофічні наслідки.

Слід зазначити, що вимушені зміни в структурі посівних земель сприяють збільшенню виробництва більш рентабельних олійних культур, що дозволяє покривати частину витрат сільськогосподарських товаровиробників, а загальне збільшення виробництва продукції рослинництва – в основному через те, що в той же час більшість галузей тваринництва все ще перебувають у стані кризи (особливо м'ясо-молочна промисловість), в основному через скорочення виробництва в домашніх господарствах. Загалом фахівці та профільні підприємці окреслюють значний перелік ризиків та труднощів даного сектору в умовах військових дій на території держави. Отже, далі доцільно розглянути дані проблеми більш детально [90], (рис. 3.2.):

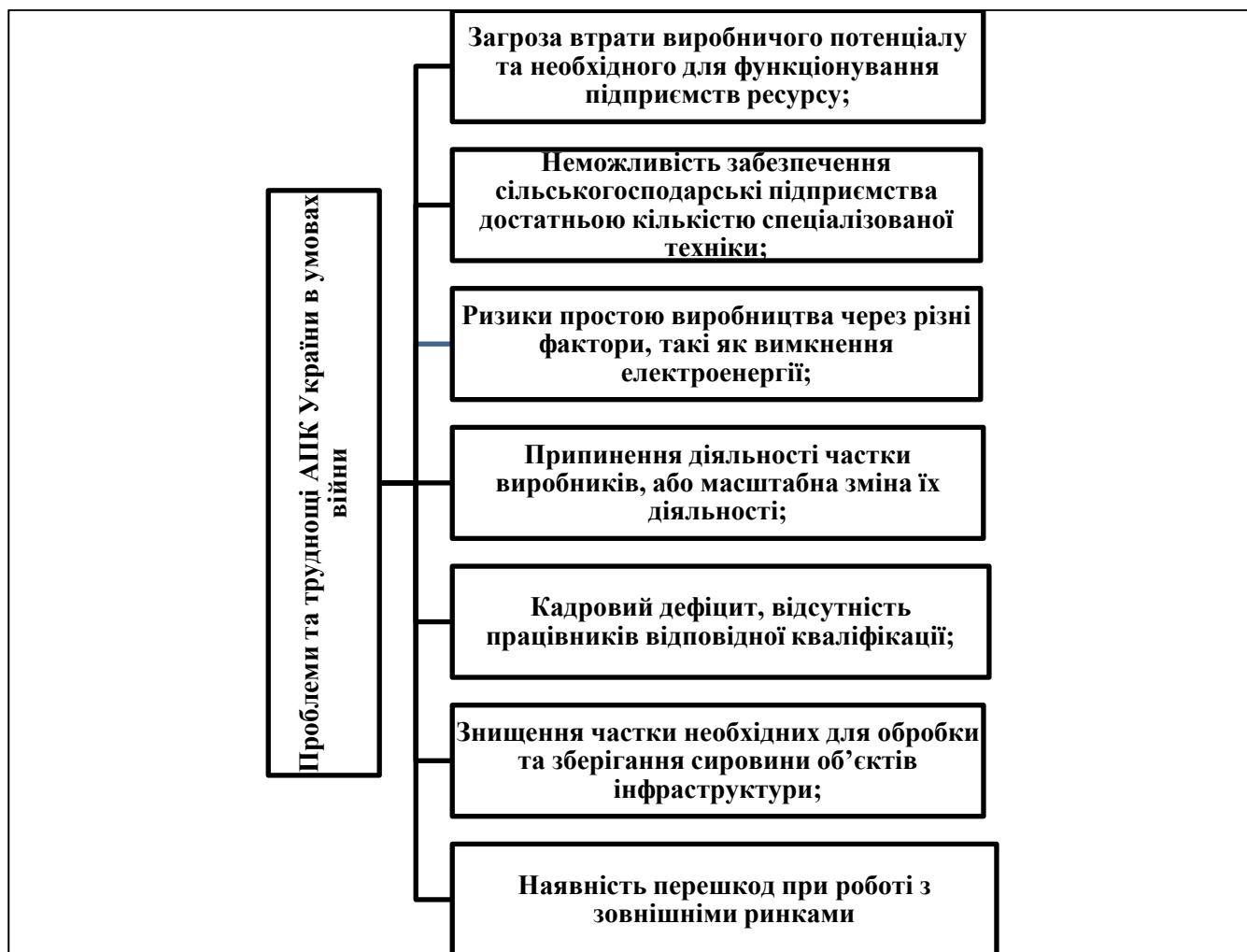

Рис. 3.3. Проблеми та труднощі АПК України в умовах війни.

Примітка. Побудовано автором за даними даними електронного джерела роль АПК в економіці України.

Отже, насамперед це загроза втрати виробничого потенціалу та ресурсів, необхідних для функціонування підприємства. Значна частина землі зайнята, часто обстрілюється або потребує геодезії та розмінування, що робить їх непридатними для використання. Крім того, зменшується внесення необхідних добрив та спеціалізованих засобів захисту рослин, що негативно позначається на показниках урожайності та погіршує якість землі. Тому в цьому контексті важливо допомогти аграріям отримати від держави матеріали та добрива, що забезпечить безперебійне виконання всіх запланованих польових робіт. У районах, охоплених бойовими діями, було знищено багато сільськогосподарських угідь. На сьогодні вони потребують значних капіталовкладень та реконструкції для відновлення можливості їх використання. Військові дії також призвели до забруднення землі, яка частково використовується для виробництва їжі. З огляду на це варто зазначити, що наразі близько третини земельних фондів України перебувають у зоні ризику. Забезпечення бізнесу необхідним обладнанням є не менш проблемною галуззю, адже продажі спецтехніки сьогодні падають через ряд факторів, зокрема вандалізм та крадіжки обладнання [93].

Крім того, галузь також матиме значний вплив, якщо деякі виробники припинять свою діяльність або масово змінять свою діяльність через значні фінансово-економічні втрати. Зокрема, внаслідок бойових дій деякі кваліфіковані спеціалісти та власники підприємств припинили свою діяльність або були змушені повністю переселитися. За даними ООН, їх кількість становить приблизно 150 тисяч. На сьогодні незрозуміло, чи ймовірно вони відновлять діяльність, тому не виключено, що вони можуть повністю піти з поля або змінити імідж. Значних збитків зазнали і виробники сезонної продукції, яка є доходом і роботою селян.

Важливими проблемами залишаються часткова руйнація інфраструктури, необхідної для переробки та зберігання сировини, та перешкоди співпраці з зовнішніми ринками. Водночас варто зазначити, що агропромисловий комплекс України витримав складні умови, демонструючи позитивні тенденції розвитку та стабільні економічні показники, але все більше інтегрувався у світовий економічний простір, а також активізувалися процеси глобалізації та лібералізації торгівлі. Існує

потреба адаптуватися до нових умов, що змінюються, і відповідно до цього вдосконалювати земельну політику. Тому ключові напрямки забезпечення функціонування АПК України в умовах тотальної війни мають бути спрямовані на збереження ефективності ланцюга «виробництво-переробка-зберігання-постачання населення продовольством». Надзвичайно важливо збільшити виробництво сільськогосподарської продукції, пошук і створення нових (включаючи тимчасові) приміщень для зберігання та первинної обробки продуктів, використовуючи всі можливості в державному та приватному секторах для постачання харчових продуктів до своїх торгових точок [86].

В умовах післявоєнного відновлення необхідно забезпечити багатуокладний розвиток сільськогосподарського виробництва на основі підвищення капіталізації та інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств та формування ринкової системи, яка створить умови для вдосконалення сільськогосподарського виробництва. Підвищення ефективності використання ресурсів сільського господарства, зміцнення національної продовольчої безпеки, розвиток багатофункціональності, збільшення експорту товарів з високою доданою вартістю, забезпечення комфортних умов проживання в селі [91].

Підсумовуючи, варто зазначити, що в даному випадку необхідно сформулювати нову післявоєнну модель розвитку сільського господарства, економічно та екологічно збалансовану для задоволення потреб розвитку сільського господарства. цілі сталого розвитку. Крім того, першочерговим завданням майбутньої національної земельної політики є відновлення сільськогосподарського виробництва на неокупованих територіях, що полягає в якнайшвидшому забезпеченні продовольчих потреб населення та можливості самозайнятості. Тому створення умов для повернення людей у громади, де відновлено елементарну безпеку. Тому першочерговими завданнями є: [100].

- розмінування сільськогосподарських угідь, інфраструктури аграрного сектору та територій індивідуальних господарств;
- Визначити завдані збитки та розпочати рекультивацію земель, які постраждали внаслідок бойових дій.

Водночас заходи щодо гуманітарного розмінування земель сільськогосподарського призначення мають доповнюватися системними заходами щодо звільнення цих земель від військового забруднення, зокрема шляхом поетапного внесення відповідних прийнятних змін до цільового призначення для сільськогосподарського виробництва. Необхідно також сприяти рівномірному розвитку бізнесу в усіх організаційно-правових формах. Державна політика стимулювання інклюзивного та багатосистемного розвитку аграрного сектору України має передусім базуватися на розв'язанні проблем подальшого функціонування сільського малого сільського господарства [61].

Це потребує інституційної та фінансової підтримки середніх і малих виробників сільськогосподарської продукції. Фермерські та особисті селянські господарства можуть розглядатися як точки економічного зростання, що забезпечують життєдіяльність значної частки сільських територій та інтегрують навколо себе дрібні господарства населення.

Не потрібно забувати і про розширення асортименту експорту аграрної продукції. Насамперед, це стосується збільшення частки готових харчових продуктів та напівфабрикатів у структурі вітчизняного експорту. Для цього доцільно збільшити обсяги перероблення сільськогосподарської сировини в Україні, залучаючи інвестиції в створення переробних підприємств. Крім того, треба підтримувати суб'єктів господарювання, які намагаються виробляти й експортувати сільськогосподарську продукцію, яку раніше Україна не експортувала, проте попит на яку є у світі (це стосується як нетрадиційних для України видів рослинницької продукції, так і готової до споживання «нішової» та органічної продукції). Варто забезпечити підтримку виходу малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції на експортні ринки, залучення їх до участі в міжнародних проектах, створенні спільних підприємств [92].

Зокрема, на сьогодні близько 80 % фермерів мають потребу в отриманні допомоги в веденні бізнесу. Серед них 78,3 % потребують безпосередньо фінансової допомоги, отримання кредитів чи використання різних програм донорства. Існує потреба в отриманні експертних консультацій, в таких сферах як інвестування,

розподіл і використання фінансів, організація належного постачання та збуту, пошук нових каналів продажу, пошук вигідного партнерства [54].

У якості ефективного прикладу в сприянні розвитку та відновленню вітчизняного агросектору доцільно навести державну програму «Доступні кредити 5-7-9». Слід сказати, що дана програма надає представникам МСП спрощений доступ до кредитування в банках. Представники агробізнесу можуть отримати кредити в розмірі до 90 мільйонів гривень. Кошти надаються під ставку 5-9 % річних, в залежності від категорії кредитного продукту, та особливостей компанії.

За даними Міністерства аграрної політики станом на початок 2023 року, аграрії України вже отримали більше 34,5 млрд грн на розвиток власного господарства, з яких приблизно 20 млрд грн отримано за програмою доступних кредитів, що надало змогу отримати необхідне фінансування 5300 підприємцям [73].

Крім того, особливу актуальність на сьогодні приймає процес запровадження грантових та донорських програм за сприяння міжнародних партнерів для відновлення тваринництва – відбудови спеціалізованих комплексів, закупку молодняка, необхідних ліків та кормів, будівництво нових ферм.

Все це ще раз підтверджує важливість підтримки таких підприємців зі сторони держави та гостру необхідність у розробці ще більшої кількості спеціалізованих програм, які будуть безпосередньо сприяти розвитку та покращенню умов діяльності СМП у агропромисловій сфері [22].

Загалом же збільшення частки агропродукції, яку переробляють на території України та експортують як готові харчові продукти, дасть можливість знизити потенціал конфліктності з країнами-партнерами, які регулюють, насамперед, ввезення аграрної сировини. Репозиціонування України в глобальній продовольчій системі буде означати її перехід з позиції експортера сировинної продукції до постачальника високоякісної та безпечної продукції з більшим вмістом доданої вартості.

Також потрібні диверсифікація сфер та видів офіційної зайнятості населення, поширення несільськогосподарських видів діяльності на сільських територіях для зниження бідності та зростання доходів сільського населення. Все це вимагає

створення умов для поширення в Україні новітніх світових тенденцій у розвитку сільської економіки [72], (рис. 3.4.):

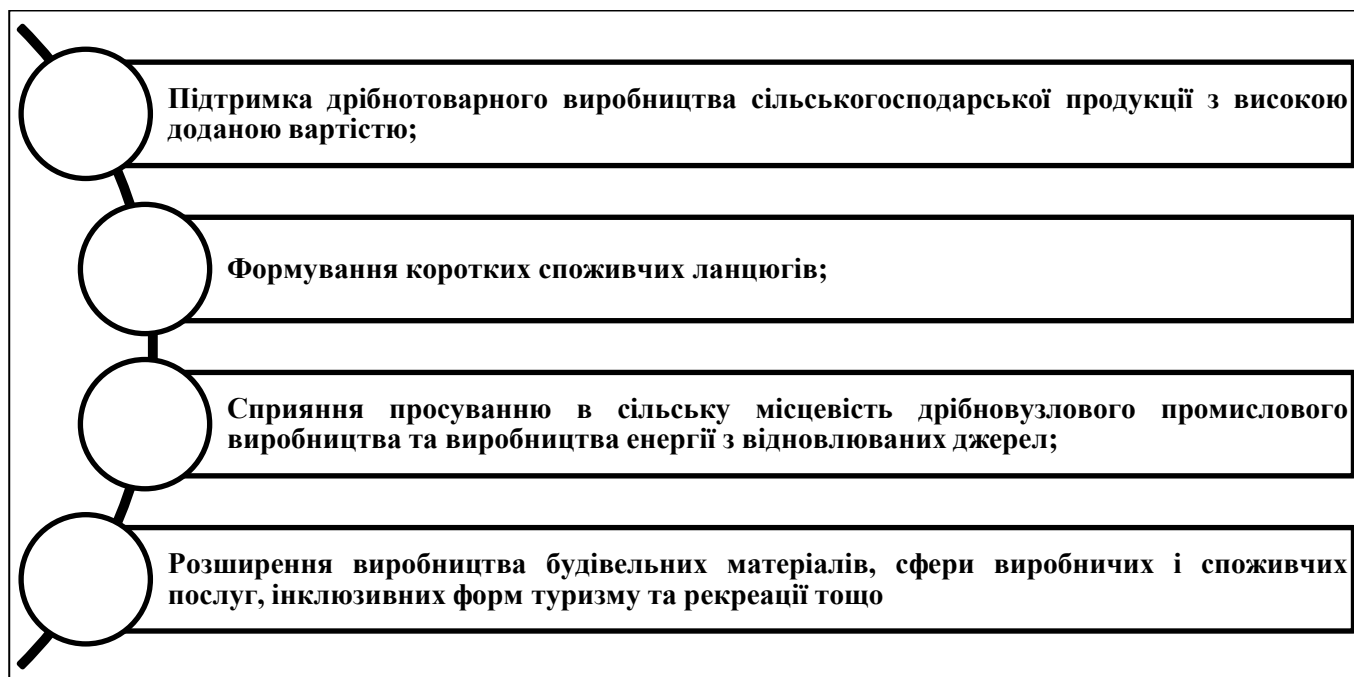

Рис. 3.4. Новітні світові тенденції у розвитку сільської економіки.

Примітка. Побудовано автором за даними даними електронного джерела роль АПК в економіці України.

Потрібно сказати, що все це потребує прискорення темпів відновлення дорожньо-транспортної інфраструктури на селі, формування сучасних телекомунікаційних мереж і цифрової інфраструктури.

Варто зазначити, що відновлення постраждалих унаслідок війни територій має відбуватися з урахуванням кліматичних ризиків з метою зниження уразливості та підвищення стійкості всіх ключових соціально-економічних секторів та природних компонентів до зміни клімату. Це має бути зелене відновлення з обов'язковим урахуванням прогнозних тенденцій зміни клімату, оцінками ризиків та уразливості соціально-економічних секторів та природних складових до зміни клімату та включенням адаптації до зміни клімату до завдань регіональних стратегій розвитку, стратегій розвитку територіальних громад та планів заходів щодо їх реалізації, а також до програм економічного й соціального розвитку областей, районів, міст [64].

Водночас виробництво та перероблення агропродукції повинні розвиватися за принципом циркулярної економіки. Так, агропідприємства та фермерські господарства мають усі можливості стати підприємствами повного циклу з безвідходним та відновним виробництвом, що передбачає повне перероблення залишків продукції, використання екологічно чистих інноваційних технологій, ефективне використання ґрунтів залежно від їхніх якісних характеристик та за призначенням з провадженням технологій точного землеробства. Зокрема, відходи від рослинництва та тваринництва можна використовувати місцево в локальних проєктах малої біоенергетики або як добрива [85].

Це потребує інституційної та фінансової підтримки малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції. Сільське господарство та окремі селянські маєтки можна розглядати як точки економічного зростання, які забезпечують існування значної частини сільської території та охоплюють невелику частину населення, що її оточує.

Не можна ігнорувати розширення обсягів експорту сільськогосподарської продукції. По-перше, це збільшення частки готових харчових продуктів і напівфабрикатів у структурі вітчизняного експорту. Для цього необхідно збільшити обсяги переробки української сільськогосподарської сировини та залучити інвестиції для створення переробних підприємств. Крім того, необхідно підтримувати комерційні структури, які намагаються виробляти та експортувати сільськогосподарську продукцію, яку Україна раніше не експортувала, але яка користується попитом у світі (це стосується нетрадиційних видів рослинництва в Україні та готової до споживання продукції). «нішеві» продукти та органічні продукти). Підтримувати малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників для виходу з експортного ринку, участі в міжнародних проєктах, створення спільних підприємств [78].

Зокрема, близько 80% фермерів сьогодні потребують допомоги у веденні свого бізнесу. З них 78,3% потребували прямої фінансової допомоги, отримання кредитів чи використання різноманітних програм пожертвувань. Необхідно отримати експертну консультацію з питань інвестування, фінансового розподілу та

використання, організації відповідного постачання та збуту, пошуку нових каналів збуту, пошуку вигідних партнерів тощо. Національна програма «Доступні кредити 5-7-9» є доречним ефективним прикладом сприяння розвитку та відродженню вітчизняного агросектору. Слід зазначити, що програма надає представникам малого та середнього бізнесу спрощений доступ до банківських кредитів. Представники агробізнесу можуть отримати кредити до 90 мільйонів гривень. Фінансування передбачає відсоткову ставку 5-9% річних в залежності від типу кредитного продукту та характеристик компанії. За даними Мінагрополітики, станом на початок 2023 року українські аграрії отримали понад 34,5 млрд грн на розвиток своїх господарств, з них близько 20 млрд грн – за програмою доступних кредитів, що дозволило отримати необхідного фінансування для 5300 підприємців [75].

Крім того, сьогодні особливого значення набуває запровадження грантових та донорських програм для відновлення тваринницької галузі за сприяння міжнародних партнерів – відбудова професійних комплексів, закупівля молодняка, необхідних медикаментів та кормів, будівництво нових ферм. Усе це ще раз підтверджує важливість державної підтримки таких підприємців та нагальну необхідність розвитку більш спеціалізованих проектів, які безпосередньо сприятимуть розвитку та покращенню умов Діяльність СМП в агропромисловому секторі. Загалом збільшення частки сільгосппродукції, що переробляється на території України та експортується у вигляді готової харчової продукції, матиме потенціал для зменшення ймовірності конфліктів із країнами-партнерами, які переважно регулюють імпорт сільськогосподарської сировини. Репозиціонування України у світовій продовольчій системі означатиме її перетворення з експортера сировини на постачальника якісної, безпечної продукції з високою доданою вартістю. Диверсифікація сфер і видів зайнятості населення та популяризація несільськогосподарської діяльності в сільській місцевості також необхідні для зменшення бідності та підвищення доходів сільського населення. Все це необхідно для створення умов для поширення в Україні новітніх світових тенденцій економічного розвитку сільських територій [72], (рис. 3.4.).

Слід зазначити, що все це потребує прискорення темпів відновлення сільської транспортної інфраструктури та формування сучасних телекомунікаційних мереж і цифрової інфраструктури. Зокрема, відновлення постраждалих від війни територій має враховувати кліматичні ризики, щоб зменшити вразливість і підвищити стійкість усіх ключових соціально-економічних секторів і природних компонентів до зміни клімату. Це має бути зелене відновлення, яке в обов'язковому порядку враховує прогнози тенденцій зміни клімату, оцінює ризики та вразливість соціально-економічних секторів і природних факторів до зміни клімату, інтегрує адаптацію до зміни клімату в завдання стратегій регіонального розвитку та стратегій розвитку країн, що розвиваються. Плани економічного і соціального розвитку та плани реалізації кожного регіону, області та міста. Водночас виробництво та переробка сільськогосподарської продукції має розвиватися відповідно до принципів циркулярної економіки.

Тому агробізнеси та фермерські господарства мають усі можливості стати підприємствами повного циклу з безвідходним та відновлюваним виробництвом, яке передбачає повну очистку від залишків продукції та використання екологічно чистих інноваційних технологій, ефективне використання ґрунтів. Зокрема, відходи від рослинництва та тваринництва можна використовувати місцево в локальних проєктах малої біоенергетики або як добрива.

Важливою частиною є розвиток мережі підприємств з переробки та видалення субпродуктів тваринництва (наприклад, ветсанзаводи), які мають безпечно поводитися з такими відходами та зменшувати ризик забруднення навколишнього середовища. Крім зазначених вище заходів, досить важливим завданням для українського уряду в сучасних умовах є імплементація норм ЄС в українське законодавство з урахуванням поточної ситуації та зволікання з ухваленням законодавчих законопроектів у разі виникнення проблем. Під час військових дій власникам бізнесу це складно реалізувати [63].

Крім того, враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва та непередбачуваність воєнного процесу, окрім швидкого вирішення актуальних проблем сільського господарства, необхідно також поетапно формувати стратегічне

бачення аграрного виробництва, майбутнє сільського господарства. Зокрема, формулювання стратегії розвитку аграрного сектору, про який ми зараз говоримо, має повноцінно враховувати його конкурентні переваги та потребу комплексності розвитку, збалансувати структуру виробництва та підвищити прибутковість.

Капітальні інвестиції та повернення землі, широке впровадження інновацій, розробка та глибока переробка сільськогосподарської сировини, суттєве збільшення пропозиції готових продуктів харчування та продукції з вищим вмістом доданої вартості в структурі експорту, адаптація сільського господарства до кліматичних змін, впровадження сучасної цифрової технології. Зважаючи на все вищевикладене та враховуючи запропоновані заходи щодо відновлення АПК України, слід зазначити, що відновлення останнього на сучасній основі стане рушійною силою суттєвої активізації українського агропромислового комплексу. Розвиток відповідних галузей економіки, зокрема переробки сільськогосподарської продукції та харчової промисловості, виробництва добрив, сільськогосподарського машинобудування, біоенергетики, індустрії інформаційних технологій із залученням цифровізації та логістики сільськогосподарського виробництва тощо.

Важливо інформувати потенційних інвесторів про інвестиційні можливості та привабливість цих галузей, а також відстежувати та визначати потреби агробізнесу, включаючи товари та послуги суміжних галузей. Оптимізації міжгалузевих взаємодій сприятиме формування сільськогосподарських продуктових кластерів, залучення аграрними підприємствами горизонтальної диверсифікації інвестицій та створення умов для локалізації суміжних галузей на території України [101].

Тому, хоча агропромисловий комплекс України зміг протистояти руйнівним наслідкам російської агресії, а тому зміг продемонструвати достатньо позитивні тенденції, говорити про відсутність проблем у цьому секторі все ж не доводиться, а про те, що його не потрібно відновлювати. Враховуючи реалії сьогодення, існує багато проблем, вирішення яких дозволить знизити ризики в аграрному секторі та покращити економічні показники виробничих і спеціалізованих підприємств.

Зокрема, це: загроза втрати виробничого потенціалу та ресурсів, необхідних для роботи підприємства; неможливість забезпечення сільськогосподарських підприємств необхідною кількістю спеціалізованої техніки тощо.

Висновки до розділу 3

Таким чином, український аграрний сектор із потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, має всі можливості стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції у світовий економічний простір. При цьому слід зазначити, що нині АПК України розвивається у складних умовах. Аналіз сучасного стану сільськогосподарської галузі дає підстави стверджувати, що ця сфера має цілу низку проблем. Зокрема, це: загроза втрати виробничого потенціалу та необхідного для функціонування підприємств ресурсу; неможливість забезпечення сільськогосподарські підприємства необхідною кількістю спеціалізованої техніки; кажровий дефіцит тощо. Вирішення вказаних проблем допоможе знизити ризики для сектору АПК, а також підвищити економічні показники виробництва та профільних підприємств.

ВИСНОВКИ

Таким чином, однією із базових складових забезпечення життєдіяльності та розвитку людства виступають продовольчі товари. Обумовлено це тим, що харчування відноситься до числа ключових факторів, що визначають здоров'я, добробут населення, а також потенціал його розвитку. Зокрема, в умовах глобалізації та інтеграції у світову економіку покращення продовольчої забезпеченості є вкрай важливим для будь-якої країни. Проблематика формування цивілізованого продовольчого ринку в сучасних умовах набувають досить серйозного значення, перебуваючи в одному ряду із оборонною та загальноекономічною безпекою будь-якої держави. Стабільність та збалансованість продовольчого ринку стають умовами збереження суверенітету країни, а також її соціально-економічної стійкості.

З огляду на виключну значущість продовольства, всі країни в світі є втянутими у торгівлю ним. Отже, глобальний продовольчий ринок є об'єктивно необхідним структурним елементом ринкового механізму, важливою функцією якого є забезпечення потреб населення в продуктах харчування та сировини для промисловості. При цьому для даного ринку характерним є наявність цілого ряду особливостей, ключову роль серед яких відіграють кліматичні та погодні умови. Крім того, важливе значення для розвитку даної сфери має також державна підтримка сільськогосподарських виробників, що дозволяє країнам не тільки покривати власні потреби, але і здійснювати масштабний експорт.

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день, в умовах існування глобальної продовольчої проблеми, перед кожною державою стоїть завдання забезпечення населення необхідною кількістю продовольства, а також значне збільшення його доступності в довгостроковій перспективі. Відповідно це дає поштовх країнам до розвитку галузі АПК.

АПК має особливе значення в економіці країни. Він відноситься до числа основних народногосподарських комплексів, що визначають умови підтримки життєдіяльності суспільства. Його значення полягає не тільки у забезпеченні потреб людей у продуктах харчування, а й у тому, що він суттєво впливає на зайнятість населення та ефективність національного виробництва у цілому.

Що стосується дослідження світового ринку продовольства в умовах глобальних трансформацій, то тут можна зробити наступні висновки. На функціонування даного ринку здійснюють вплив різноманітні обмежувальні фактори, які ставлять під загрозу світову продовольчу безпеку. Загалом же світова продовольча безпека за останні роки значно погіршилася. Основною причиною для цього стала всесвітня пандемія COVID-19. Цей негативний вплив проявився у зменшенні доходів населення та зростанні цін на продовольство. Окрім цього негативні наслідки проявились і у скороченні продовольчого виробництва, а саме скоротився доступ дрібних виробників до необхідних ресурсів, зменшився попит на деякі продукти харчування через закриття закладів громадського харчування, відбулося тимчасове припинення експорту. У 2022 році світова продовольча безпека зіштовхнулася із новим викликом – російсько-української війною. Зокрема, загрозою для світової продовольчої безпеки став ускладнений експорт вітчизняної продовольчої продукції до інших держав через блокування портів України з боку країни-агресора. Подібний перебіг подій негативно вплинув, насамперед, на продовольчу безпеку країн-імпортерів сільськогосподарських продуктів з України. У результаті чорноморської блокади у портах України було заблоковано понад 22 млн тонн зерна, значна частина якого призначалася для Всесвітньої продовольчої програми ООН.

Загалом же, слід зазначити, що проблеми продовольчої безпеки, а також розвиток світового ринку продовольства, безпосередньо залежать від розвитку агропромислового сектору, який на сьогодні є основою нарощування експортного потенціалу, чинником забезпечення національної продовольчої безпеки та задоволення попиту населення на основні групи сільськогосподарської продукції.

Україна була і залишається однією з провідних країн світу, які експортують основні зернові культури, соняшникову олію, ріпак, сою тощо. При цьому Україна

має суттєвий потенціал для покращення власних позицій на світовому продовольчому ринку, однак російська агресія вкрай негативно вплинула на аграрний сектор України і під загрозу потрапила продовольча безпека в усьому світі.

Зокрема, 2021 рік характеризувався відновленням зовнішньої економіки України на тлі всесвітньої реабілітації після пандемії коронавірусної інфекції. Прогнози щодо 2022 року були дуже оптимістичними, передбачався ще більший ріст зовнішньої економіки, повномасштабне вторгнення спричинило обвал зовнішньої торгівлі. Крім того, експорт сільськогосподарських товарів після повномасштабного вторгнення росії був можливий завдяки «зерновому коридору» та географічному положенню агропідприємств. Більш того, подібні обставини призвели до переорієнтації українського експорту на європейські країни.

Варто зазначити, що АПК України є найбільшим з основних (базових) комплексів в економіці країни. Зокрема, до агропромислового комплексу належать усі види виробництв та виробничого обслуговування, створення та розвиток яких спрямовані на виробництво кінцевої споживчої продукції із сільськогосподарської сировини. Сьогодні АПК України розглядається як пріоритетний сектор національної економіки та потужний драйвер майбутнього економічного зростання держави. Саме він має забезпечити підвищення конкурентоспроможності української економіки на основі використання конкурентних переваг з урахуванням сучасних аспектів інноваційної та інвестиційної діяльності.

Водночас повномасштабне вторгнення РФ стало справжнім шоком та справжнім випробуванням для аграрного сектору України. Це призвело до загострення вже існуючих проблем та появи нових, без вирішення яких говорити про подальший перспективний розвиток даної сфери є недоцільним. Однак, не дивлячись на всі труднощі та проблеми в функціонуванні вітчизняного АПК, він зміг продемонструвати належну спроможність виробляти сільськогосподарську сировину та постачати харчові продукти на внутрішній та зовнішні ринки. При цьому для повного відновлення даної сфери, а також інтеграції України у світовий простір перед урядом стоїть багато завдань.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон про продовольчу безпеку в умовах воєнного стану: роз'яснення щодо застосування / Міністерство аграрної політики та продовольства України. 2022. URL: <https://minagro.gov.ua>.
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991, N 29, редакція станом на 01.01.2016р.
3. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» № 1877-IV від 24 червня 2004 року.
4. Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 327-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
5. Про делегацію Уряду України для участі у багатосторонніх переговорах з підготовки та узгодження проекту Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 р. № 626-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
6. Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. 578 с.
7. Благополучна А. Економічна доступність продовольства в умовах війни. Економічні горизонти. 2022. Вип. 3 (21). С. 13–20.
8. Бойко В., Бойко Л. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. Економіка та суспільство. 2022. № 41. С.67-76.
9. Борисова В.А. Економічні механізми забезпечення продовольчої безпеки. Scientific Foundations in Economics and Management: collective monograph. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2022. 154-162.

10. Босак А. О., Мустафаєва Л. А. Поточний стан та перспективи розвитку АПК України: пошук нових ринків збуту. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. № 24 (1). С. 48-54.
11. Бужанська М. В. Проблеми сфери продовольчої безпеки України в умовах пандемії коронавірусу. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Технічні науки. 2021. № 27. С. 40-46.
12. Варламова М.Л., Данилишина А.О. Розвиток АПК України в контексті глобальної продовольчої безпеки. Економіка і організація управління. 2020. № 4 (40). С. 19-26.
13. Вірковська А.А., Заклетка О.І., Лавренчук В.Р. Оцінка експортного потенціалу національних агрокомпаній за умов повномасштабного вторгнення РФ. Innovation and Sustainability. 2023. № 4. С. 29-36.
14. Воронич М.М. Стан та основні тренди розвитку аграрного сектору України: геоекономічний аспект. Бізнес Інформ. 2019. № 6. С. 154-162.
15. Гуменюк Я.М. Аграрний експорт України: аналіз та стратегічне планування. Економіка і суспільство. 2023. № 53. С. 1-14.
16. Гусєва О.Ю., Воскобоева О.В., Ромащенко О.С. Регіональна економіка: навчальний посібник. Київ: Державний університет телекомунікацій, 2020. 121с. С. 29-37.
17. Дейнеко Л.В., Кушніренко О.М., Ципліцька О.О., Гахович Н.Г. Наслідки повномасштабної воєнної агресії РФ для української промисловості. Економіка України. 2022. № 5. С. 3–25.
18. Завадських Г.М. Регіональна економіка: Навч. посібн. 1 вид. / Г.М. Завадських. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 556 с.
19. Зубар І. В. Стратегія продовольчої безпеки в умовах війни / І. В. Зубар, Ю. В. Онищук. // Публічне управління та митне адміністрування. 2023. С. 78–81.
20. Іванюта В.Ф. Агропромисловий сектор як основа розвитку економіки сільських територій в умовах євроінтеграційних процесів. Ефективна економіка. 2016. С. 1-5.

21. Кисіль В.А. Роль українського зерна в забезпеченні світової продовольчої безпеки в умовах війни// XXIII Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Політ. Сучасні проблеми науки». К.: НАУ, 2023. С. 186-187.
22. Клименко Н.Г. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: стан, проблеми, перспективи. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ І АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ. 2022. № 30. С. 128-131.
23. Кондратюк О., Стояненко І. Експортний потенціал агросектора України. Scientia Fructuosa. 2022. № 4. С. 26-51.
24. Кучечук Л.В. Світова продовольча безпека: тенденції та виклики. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносин. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2022. № 16. С. 34-40.
25. Нечипорук А., Котова М. Експорт України в умовах воєнного стану. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2023. № 5. С. 18-31.
26. Марина А.С., Янковська Я.Р., Дослідження стану глобальної продовольчої безпеки. Економічний простір. № 184. 2023. С.26-30.
27. Матророва Л.М. Проблеми розвитку агропромислового комплексу України як напрям підвищення конкурентоспроможності економіки. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ. 2020. № 42. С. 83-90.
28. Мацибора Т.В. Інвестиційна привабливість аграрного сектору України: регіональний аспект. Економіка АПК. 2018. № 3. С. 49-55.
29. Мостова А. Д. Стратегічне забезпечення продовольчої безпеки України. Харків: Вид-во «Точка». 2019. 311 с.
30. Негрей М.В., Тараненко А.А., Костенко І.С. Аграрний сектор України в умовах війни. Економіка і суспільство. 2022. № 40. С. 1-10.
31. Перегуда Ю. Г. Експорт та імпорт аграрної продукції в умовах глобального регулювання та міжнародної торгівлі. ЕКОНОМІКА ТА СУСПІЛЬСТВО. 2023. № 54. С. 1-7.
32. Побоченко Л.М., Мотузенко В.С. Роль АПК України в проблемі забезпечення продовольством у світі в умовах війни // LV Міжнародна інтернет -

конференція «Development of science and technology», 6-7 липня 2023 р., Канада, м. Оттава. – С. 181-183.

33. Побоченко Л.М., Кисіль В.А. Сучасні тенденції розвитку світового ринку зерна в умовах війни в Україні// Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 11 травня 2023 р., НАУ, м. Київ. – С. 210-213.

34. Побоченко Л.М., Татаренко Н.О. Сучасні тренди розвитку світового ринку зерна в умовах війни в Україні. Економіка і суспільство. 2023. № 48. С. 1-7.

35. Продовольча безпека - важливий елемент економічної та національної стабільності: рекомендаційний покажчик літератури / уклад. О. О. Цокало; за ред. Д. В. Ткаченко. - Миколаїв: МНАУ, 2023. 104 с.

36. Рогожук Н.В. Перспективи розвитку агропромислового бізнесу в Україні в умовах війни. Економіка і суспільство. 2023. № 54. С. 1-7.

37. Савченко Т.В., Родіна О.В. Еволюція поняття «ринок» у контексті розширення його функцій. Підприємництво та інновації. 2022. № 24. С. 103-107.м

38. Салій Є.Ю., Салій О.О. Зміни у зовнішньоекономічній діяльності України в умовах війни. Журнал стратегічних економічних досліджень. 2023. № 3(14). С. 58-71.

39. Скидан О. В., Литвинчук І. Л., Николук О. М., Пивовар П. В., Іванюк О. В., Гринишин В. Є. Формування та реалізація державної політики продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2020. № 7 (309). С. 20–32.

40. Соляр В.В. Регіональна економіка: тренінг курс: Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавр галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» / В.В.Соляр, О.В. Анісімова . Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2021. 173с.

41. Тютюнникова С. В., Скочко І. Ю. Продовольча безпека в умовах пандемії. Бізнесінформ. 2020. № 11. С. 69-75.

42. Швець А. Роль ЄС у відновленні експортного потенціалу України в умовах війни. Наукові інновації та передові технології. 2022. № 6 (8). С. 447-458.

43. Шишлюк В. Р., Самокиш В. П. Правове забезпечення продовольчої безпеки України: сучасний стан та перспективи. Право і суспільство. 2020. № 1. С. 133- 138.
44. Шуст О. А., Варченко О. М., Крисанов Д. Ф. Стійкість продовольчого комплексу України в умовах посилення турбулентності. Продовольчі ресурси. 2022. Т. 10, № 18. С. 287-301.
45. <https://mof.gov.ua/uk> - офіційний сайт Міністерства Фінансів України.
46. <http://www.ukrstat.gov.ua> – офіційний сайт Державної служби статистики України.
47. <https://minagro.gov.ua> – офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України.
48. <https://www.usab.ua/ua> - офіційний сайт Українського клубу аграрного бізнесу (УКАБ).
49. <http://www.wto.in.ua> – офіційний сайт СОТ в Україні.
50. <https://www.me.gov.ua> – офіційний сайт Міністерства економіки України.
51. <http://www.worldbank.org> – офіційний сайт Світового банку.
52. <http://agroconf.org/content> – офіційний сайт Української аграрної конференції.
53. <http://agronews.ua> – офіційний сайт АгроНовини.
54. <https://forbes.ua> - офіційний сайт журналу «Forbes Україна».
55. <http://www.undp.org.ua> – офіційний сайт Цілей Розвитку Тисячоліття ООН.
56. <http://www.unctad.org> – офіційний сайт ЮНКТАД.
57. <https://mfa.gov.ua/> - офіційний сайт Міністерства Закордонних Справ (МЗС) України.
58. <http://www.ukrsugar.com/uk> - Національної асоціації цукровиків України
59. <https://niss.gov.ua> – Національний Інститут Стратегічних Досліджень
60. <https://www.ukrinform.ua> - Укрінформ
61. <https://agroportal.ua> - AgroPortal
62. <https://www.ukrstat.gov.ua> - Державної служби статистики України
63. <https://agrobusiness.com.ua> - Агробізнес

64. <https://www.ucab.ua/ua> - УКАБ
65. <http://www.un.org> - офіційний сайт ООН.
66. <http://www.imf.org> - офіційний сайт МВФ.
67. <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine> - світовий банк.
68. <https://www.wfp.org> – офіційний сайт Всесвітньої продовольчої програми ООН.
69. <http://www.fao.org> – офіційний сайт Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).
70. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. URL: <https://typeset.io/papers/agrarnii-sektor-ukrayini-v-umovakh-viini-problemi-ta-b87pzbv5?ysclid=1w54br3cvt834035672>.
71. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання.
72. Агропромисловий комплекс України, огляд ніші та реалії сьогодення. URL: <https://blog.youcontrol.market/aghropromislovii-komplikhs-ukrayini-oghliad-nishi-ta-riekaliyi-soghodiennia/>
73. АПК України в умовах війни: виклики та перспективи для сталого розвитку територіальних громад. URL: <https://peers.international/paper/apk-ukraini-v-umovakh-viyni-vikliki-ta-perspektivi-dlya-stalogo-rozvitku-teritorialnikh>.
74. Висновок за результатами опитування фермерів в Україні. Help – Hilfe zur Selbsthilfe. 2023. URL: <https://urb.org.ua>.
75. Вплив війни РФ проти України на стан глобальної продовольчої безпеки. UkraineInvest. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/19-04-22/>.
76. Добрунік, Т., Кузнецова, О. (2022). Проблеми і напрямки розвитку аграрного сектору України в умовах економічної нестабільності. Економіка та суспільство, (42). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-25>.
77. Загроза продовольчій безпеці світу. Міністерство Закордонних Справ України. 2023. URL: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu>.

78. Колюбакін В. Україна й надалі залишається житницею світу. Урядовий кур'єр. 15.02.2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-j-nadalizalishayetsya-zhitniceyu-svitu/>.
79. Кулеба Д. Україна зміцнює роль гаранта світової продовольчої безпеки. Офіц. сайт МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-ukrayinazmicnyuye-rol-garanta-svitovoyi-prodovolchoyi-bezpeki>.
80. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт. URL: <https://minagro.gov.ua>.
81. Напад на Україну суттєво позначиться на світовому ринку зерна – USDA. URL: <https://biz.censor.net/n3323645>.
82. Нікішина О. В., Чеботарьова Н. Й. Методичні положення щодо оцінки національної продовольчої безпеки на засадах сталого розвитку. Економіка харчової промисловості. 2021. Т. 13, Вип. 4. С. 48-62. URL : DOI 10.15673/fe.v13i4.2192.
83. Обсяги експорту агропродукції зерновим коридором. 2023. URL: [https:// uga.ua/ru/statistika-zernovogo-koridora/](https://uga.ua/ru/statistika-zernovogo-koridora/).
84. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Другий випуск, 10 листопада 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport...>
85. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. 8 червня 2022. URL: рокуhttps://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Damages_repor...
86. Огляд збитків та втрат в АПК. Київська Школа Економіки. 2023. URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-zbitkiv-ta-vtrat-v-apk/>.
87. Огляд ринку зернових. URL: <http://milkua.info/uk/post/section/grain-market>.
88. Огляд українського ринку соняшнику та соняшникової олії - 2022/23. URL: <http://shareuapotential.com/ru/BE/ukrainian-podsolnechnik-maslo-2023.html>.
89. Особливості функціонування аграрного сектора економіки України в умовах війни. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/osoblyvosti-funktsionuvannya-ahrarnoho-sektora-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh>.

90. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
91. Роль АПК в економіці України. URL: <http://www.novageografia.com>.
92. Стамбульська угода про розблокування українських портів для вивезення зерна: що це дасть Україні? Офіц. сайт Мінагрополітики України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/stambulska-ugoda-prorozblokuvannya-ukrayinskih-portiv-dlya-vivezennyazerna-shcho-ce-dast-ukrayini>.
93. Сучасні тренди світового ринку зерна. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/13865-suchasni-trendy-svitovoho-rynku-zerna.html>.
94. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни: аналітичний огляд. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalnoprodovalcha-bezpeka-v-umovakh-viyny>.
95. Україна представила кроки до досягнення глобальної продовольчої безпеки. 2023. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/ukrajini-predstavila-kroki-do-dosyagnennya-globalnoji-prodovalchoji-bezpeki>
96. ФАО. 2023. Положення справ в області продовольчої безпеки та харчування в світі. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/6a2ee6d6-8e71-45fe-9a5b-bc20525fc7de/content>.
97. Agricultural support estimates (Edition 2023). OECD. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/545b3853-en>.
98. Kutsmus, N., Zinchuk, T., Usiuk, T., Prokopchuk, O., & Palamarchuk, T. (2024). War in Ukraine: Impact on global agrifood trade. *Scientific Horizons*, 27(3), 130-142. doi: 10.48077/scihor3.2024.130.
99. Crop Prospects and Food Situation
100. Global Food Security Index 2023. URL: <https://impact.economist.com>.
101. FAO Statistical Pocketbook 2022. URL: <http://www.fao.org/3/a-i4691e.pdf>.
102. Food, beverage and agriculture industry in sights. URL: <http://www.gecapital.com.pdf>.

103. Food Outlook. Biannual Report on Global Food Markets. July 2022. /Food and Agriculture Organization. 2022. URL: <http://www.fao.org/3/CA0239EN/ca0239en.pdf>.
104. Food, beverage and agriculture industry in sights. Food and Agriculture Organization. 2021. URL: <http://www.gecapital.com.au>.
105. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <https://fenix.fao.org/faostat/internal/en/#data/TCL> (дата звернення: 05.05.2024).
106. KSE Агроцентр. Загальні збитки від війни в сільському господарстві України сягнули 4,3 млрд дол. США. 2022. URL: <https://kse.ua>.
107. The state of food security and nutrition in the world 2023. URL: <http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en>.